

CUMHURİYETİMİZİN ELLİ YILLIK DÖNEMİNDE LÂİKLİĞE AYKIRI PARTİLERİN KAPATILMASI SORUNU

Yazan: Dr. Özkan TIKVEŞ

Giriş

1. § — Araştırmanın Konusu

Anayasanın partilerle ilgili en önemli kuralı, onların lâiklik esasına aykırı hareket etmelerini yasaklayan 19 uncu ve 57 nci maddelerindedir. Lâikliğin Anayasa ile böylece korunmasının gerekçesi açıktır. Çünkü lâiklik sorununda en önemli husus, teokratik rejimin bir daha geri gelmemesi fikri etrafında toplanmaktadır. İşte, Anayasa bu anlamda lâikliği kabul etmiştir. Genel oyun kabul edildiği, fakat okuma yazma bilenlerin sayısının bile yetersiz olduğu ülkemizde, bundan faydalanabilecek siyasi partilerin «teorik devlet» için çalıştıklarını gözönünde tutmak gerekir. İşte, araştırma konumuz bu hedefe yönelecek siyasi parti faaliyetleri ile ilgilidir.

Bu konu incelenirken 15 Mart 1973 günü yürürlüğe giren son anayasa değişikliği de gözönünde tutulmuştur.

Biraz yukarda zikrettiğimiz Anayasa hükümleri ile siyasi partilerin derneklerden farklı bir düzenlemeye bağlanarak ancak *Anayasa Mahkemesince* kapatılabilmeleri kabul edilmiştir. Oysa, dernekler, lâiklik esasını ihlâl ettikleri takdirde, yetkili mercilerce kapatılabilirler. Şu halde, partilere özgü bir teminat, Alman Federal Anayasasının 21 inci maddesinde olduğu gibi, Anayasamızda da öngörülmüştür. Bunun da nedeni açıktır. Çünkü, siyasi partiler, çağdaş demokrasilerin temel unsurlarıdır. Modern demokrasi, iktidar ve muhalefet görevlerini yapacak siyasetçi kadro-

Kısaltmalar — AnyMK: Anayasa Mahkemesi Kararı; C. Cilt; F: Fıkra; Gzt: Gazete; MMTD: T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi; S: Sayfa; S: Sayı; M: Madde; RG: T.C. Resmî Gazete; SPK: Siyasi Partiler Kanunu; TMTD: T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi; vb: ve bunun gibi; vd: ve devamı.

larını hazırlıyan, onların seçilmesini sağlıyan, kısacası varlığı ve işleyişi için lüzumlu bir vatandaş topluluğu olan siyasî partiler olmadan yaşayamaz.

Şimdilik şu kadarını belirtelim ki, Anayasamız esinlendiği 1949 tarihli Alman Federal Anayasasından farklı olarak partilerin neleri serbestçe yapabileceği, hangi esaslara uymaları gerektiğini direktif halinde birer birer göstermiştir. Bunların içinde lâiklik, partilerin uyması gereken esasların en başında yer almaktadır. Zaten Anayasanın bu düzenlemesi ona millî ve orijinal bir nitelik kazandırmaktadır.

Bunun dışında, her iki anayasa böylece, siyasî partileri bir anayasa kurumu seviyesine yükseltmişlerdir. Zaten bunların artan önemi, ister anayasa metninde yer alsınlar, ister almasınlar, klâsik temsili parlamantarizmi, modern partiler devleti haline getirmiştir. Bunun karşısındaki demokrasi anlayışı ise, parti devleti demek olan nazi-faşist veya komünist renkli tek parti devletine inhisar etmektedir.

İncelediğimiz konuyu bu şekilde genel olarak sunduktan sonra «Lâikliğe aykırılık nedeniyle Siyasî Partilerin kapatılması» sorununun Türk Hukuku bakımından özelliklerini birkaç noktada topluyabiliriz:

Anayasa gereğince, siyasî partiler, iktidar veya muhalefet olarak, siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır (m. 56/3).

Şu halde, Anayasamız, partiler devleti esasını benimsemiştir.

Anayasa bundan başka ,parti kurma hakkını ayrıca düzenlemiş, yukarda da belirttiğimiz gibi, onların uyacakları esasları, en başta lâiklik esası olmak üzere, teker teker gösterdikten sonra, bütün bu kurallara uyup uymadıklarının denetlenmesini yalnızca Anayasa Mahkemesine bırakmıştır. Bunların kapatılmaları konusundaki dâvalarda yetkili tek yargı organı, bu mahkemedir. Kısacası, Anayasa, Anayasa Mahkemesince partilerin denetlenmesini kabul ettikten sonra demokrasi adına onların kapatılmasına kadar varan tedbirlerin alınmasına olanak vermiştir.

Araştırma konusunu böylece genel çizgileriyle belirttikten sonra, artık uyguladığımız yöntem ile çalışma plânının izahına geçebiliriz.

2. § — Araştırmanın Yöntemi ve Plânı

Bu paragrafta, önce araştırma ve inceleme yöntemimiz, bunun hemen arkasından da çalışmanın plânı iki ayrı başlık altında açıklanacaktır.

I — Yöntem

Lâikliğe aykırılık sebebiyle siyasî partilerin kapatılması konusu, böyle bir düzenleme Türk Hukukundakine benzer şekliyle yalnızca Alman Hukuk düzeninde mevcut bulunduğu, daha yerinde bir deyişle Anayasa Mahkemesinin siyasî partileri kapatabilmesi kuralı oradan alındığı için bu ülkenin hukuku ile gerekli karşılaştırmalar yapılmak suretiyle pozitif hukukumuz açısından incelenmiştir.

Araştırma ve inceleme yöntemimiz ile ilgili bir diğer husus şudur: Gerek mukayeseli mevzuatta ve gerekse kendi hukuk metinlerimizdeki siyasî partilerin lâiklik esasına aykırılık sebebiyle kapatılması ile ilgili hükümlerin izahında, konumuz bakımından önem taşıyan olaylardan ve sosyolojik verilerden yararlanılmıştır. Böylece, kendi hukuk düzenimizdeki esasları açıklarken, aynı zamanda bu esasların uygulanışını değerlendirmek ve vardığımız sonuçları denetlemek olanağını da kazanmış olduk.

II — Plân

Bu düşüncelerden hareket ederek «Lâikliğe Aykırılık nedeniyle Siyasî Partilerin Kapatılması» konusu iki bölüme ayrılarak incelenmiştir.

Araştırma konusunun, yöntem ve plânının açıklandığı bu giriş kısmını izleyen ilk bölümde, lâiklik esasları ile siyasî partiler arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, partilerin Anayasa ve kanunla düzenlenmesi konuları incelenmiştir.

«Siyasî Partilerin kapatılması» başlığını taşıyan ikinci bölümde, ilgili hukuk metinlerinin esasları ve uygulanışı saptandıktan sonra, Anayasa Mahkemesinin partilerle ilgili en önemli yetkisini teşkil eden k a p a t m a yaptırımının ne biçimde uygulandığını inceledik.

Görüldüğü gibi, çalışmamızın plânı, araştırmanın konusunu oluşturan yukarda belirttiğimiz iki sorundan (partilerin lâiklik esasına uyma mecburiyetleri ve Anayasa Mahkemesince kapatılmaları) her birine ayrı birer bölüm ayırmak düşüncesinden hareket edilerek düzenlenmiştir.

Araştırmanın sonunda, üzerinde durduğumuz sorunlar topluca ele alınmış, çalışmamızın nirengi noktalarını teşkil eden iki sorunda vardığımız sonuçlar sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

LÂİKLİK ESASI VE SİYASİ PARTİLER

Anayasanın partilerle ilgili olarak ihtiva ettiği en önemli hükümler, onların lâiklik esasına aykırı faaliyetlerini yasaklayan 19 uncu maddesinin son fıkrası ile 57 inci maddesinin ilk fıkrasında yer almaktadır. İşte çalışmamızın bu ilk bölümü, esas itibariyle lâiklik konusundaki siyasî partileri bağlayıcı Anayasa kurallarının incelenmesine ayrılmıştır.

1. § — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

1961 Anayasamızda siyasî partiler, iktidarda ve muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Anayasanın birçok maddelerinde (m. 19, 22, 26, 29, 56, 57, 70, 79, 84, 85, 89, 90, 92; 93; 94; 95, 109, 119, 120, 143 ve 149, ayrıca geçici madde 22) rejiminin temelini teşkil eden kurallara aykırı amaç gütmeyen partilerin kuruluşlarının, teşkilatlanmalarının ve faaliyetlerinin serbest olduğu açıklanmış bulunmaktadır. İşte, bu hükümlerle, yürürlükteki Anayasamız, yabancı anayasalarla kıyaslanırsa, siyasî partiler konusunda en ayrıntılı hükümleri ihtiva eden bir metin haline gelmiştir.

Anayasanın 57. ve 19 uncu maddelerinin son fıkralarındaki hükümler gereğince, *siyasî partilerin kapatılması ancak Anayasa Mahkemesi kararıyla mümkündür*. Bu suretle, lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu esaslarına aykırı partiler Anayasa dışı ilân edilmiştir. Anayasa-daki bu esasların ayrıntıları, 13.7.1965 tarihli ve 648 sayılı *Siyasi Partiler Kanununda* (1) gösterilmiştir. Yazıda bu kanun (SPK) kısaltmasıyla belirtilmiştir.

(1) Bkz.: RG. 16.7.1965 - 12050.

Aşağıda, Anayasadaki siyasî partilerle ilgili kuralları birer birer ele alınacaktır. Bu kurallara geçmeden önce Anayasadaki siyasî parti anlayışı üzerinde biraz duracağız.

1961 tarihli, Anayasanın getirdiği yeniliklerden biri, *demokratik siyasî hayat* kavramına açıkca yer vermiş olmasıdır (Any. m. 56/son fıkra). Siyasî hayat, siyasî kuvvetlerin açıkca ve serbestçe hareket imkânını bulacakları bir ortamdır. Siyasî hayatın demokratik olabilmesi için, iktidarın karşısında halkın fikrini, reaksiyonlarını kısa bir deyimle kamu oyuna açıklayacak, ortaya koyacak kanalize edecek vasıta ve müesseselerin bir hürriyet iklimi içinde çalışabilmeleri; bu vasıta ve müesseseler üzerinde siyasî iktidarın baskısı, vesayeti olmamalıdır (1).

İşte Anayasanın siyasî partilerle ilgili bütün hükümlerinin düzenlenmesinde bu görüş esas alınmıştır. Bu suretle, siyasî partiler, kuruluş ve işleyişlerini teminat altına alan hükümlere tâbi tutulmuştur.

A) Lâiklik Esası ve Siyasî Partiler

Anayasanın partilerle ilgili olarak ihtiva ettiği en önemli hüküm, onların lâiklik esasına aykırı hareket etmelerini yasaklayan 19 uncu maddesinin son fıkrasında yer almaktadır. Zira, lâiklik meselesinde en önemli husus, teokratik rejimin bir daha avdet edememesi fikri etrafında toplanmaktadır. Anayasa bu anlamda lâikliği kabul etmiştir. Genel oyun kabul edildiği, fakat okuyup yazma bilenlerin sayısının düşük olduğu ülkemizde, «teokratik devlet» için çalışılabileceğini gözönünde tutmak gerekir. Ve sonuç olarak vicdan hürriyeti ve lâiklik esası tamamen sona erebilir. Lâikliğin bir diğer önemli hususu veya bir başka deyişle en önemli sonucu, vicdan hürriyeti yani herkesin vicdanî kanaat ve inançta tam bir serbestliğe sahip olması ve istediği gibi din hürriyetini kullanabilmesidir. İşte biraz aşağıda nakledeceğimiz anayasa hükmü bu iki önemli husustaki siyasî parti faaliyetleriyle ilgilidir.

(1) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Genel Gerekçesi, IV, 2'deki «demokratik siyasî hayat kavramı ile ilgili haklar ve hürriyetler» başlığı altındaki açıklama.

Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrası gereğince :

«Kimse, Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkalarını bu yolda kışkırtan.. partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.»

Görülüyor ki, bu hükümle siyasi partiler, derneklerden farklı bir düzenlemeye tâbi tutulmuştur. 29 uncu maddeye göre, dernekler yetkili mahkemece kapatılabileceği halde, siyasi partiler ancak Anayasa Mahkemesince feshedilebilir (1). Şu halde, partilere mahsus ayrı bir teminat, Alman Federal Anayasasının 21 inci maddesinde olduğu gibi, Anayasamızda da kabul edilmiştir. Bunun dışında siyasi partiler de genel anlamda birer dernektirler ve Anayasa'nın derneklerle ilgili 29 uncu maddesindeki hükümlere tâbidirler.

Yukarda naklettığımız 19 uncu maddenin son fıkrasında «çıkarmenfaat karşılığı kullanılmıştır. Anayasanın 57 nci maddesindeki «temelli» kelimesi ise, «daimî, devamlı, sürekli» karşılığıdır (2).

Anayasanın 19 uncu maddesine ait gerekçede, bu hükümlerin vicdan hürriyetinin kötü kullanılmıyacağı ve istismar kaynağı haline getirilemeyeceğini ifade etmekte ve memleketimizin geçirdiği acı tecrübelerle dayanmakta ve «hayatî bir ihtiyaca cevap vermektedir. Yine gerekçe'ye göre: «Din ve vicdan hürriyetini tanımanın gayesi, hiçbir zaman dinî duyguların siyasi alanda bir aldanma ve aldatma vasıtası haline getirilmesi ve dinin din bezirgânlarının elinde kirletilmesi imkânını yaratmak olmadığı; bilâkis, onu korumanın ve sağlamlaştırmanın en esaslı bir şart olduğu kabul edilmek icap eder. Ancak demokratik toplum hayatında pek önemli bir yeri olan siyasi partilerin — 6187 sayılı Kanunun derpiş ettiği üzere — herhangi bir sulh mahkemesi tarafından kapatılması caiz görülemeyeceğinden, bu yetkinin sadece Anayasa Mahkemesine tanınması demokratik prensiplerin icabıdır.» denilmektedir.

(1) Vakur VERSAN: Kamu Yönetimi, Dördüncü Baskı, İstanbul 1971, s. 139 vd.

(2) Bkz.: Ali Rıza Önder: Yasa Dili Sözlüğü, Ankara 1966. Türk Dil Kurumu Yayını.

Sözü geçen 6187 sayılı Kanun «Vicdan ve Toplanda Hürriyeti- nin Korunması hakkında Kanun» başlığını taşımaktadır (1). Bu kanunun 2 nci ve 3 üncü maddeleri, Siyasi Partiler Kanununun 131 inci maddesi gereğince siyasi partiler hakkında uygulanmaz.

Siyasi partilerin Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasında yazılı amaçlara aykırı faaliyette bulunmamaları hususu Siyasi Partiler Kanununun 94 üncü maddesi ile yasaklanmıştır. Siyasi Partiler Kanunu, m. 154'teki (Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer alması) konusundaki prensip hükmüne aykırı amaçlar güdemeyeceklerini 98 nci maddesiyle hükme bağlamış bulunmaktadır. Böylece Anayasanın birçok maddelerinin ve bütünü- nün kaynağını teşkil eden; ayrıca 153 üncü maddesinde ifadesini bulan ATATÜRK DEVRİMİ'nin temel amacı korunmuş olmaktadır (2).

B) Partilerin Uyacakları Kurallar ve Anayasa Mahkemesinin Denetimi

Siyasî partiler konusunda en önemli ve ayrıntılı hükümler, Anayasanın 57 nci maddesinde yer almıştır. Bu hükümler, 1949 tarihli Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 21 inci maddesinden mülhemdir. Şunu da belirtelim :

Sözü geçen maddedeki hükümler 57 nci maddeye aynen alınmış değildir. Sadece kabul edilen esaslar aynıdır.

Şunu da belirtmek gerekir: Anayasamızın 57 nci maddesi daha ayrıntılı hükümler getirmiştir. Bu madde düzenlenirken Alman Anayasasının 21 inci maddesinden başka İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10 uncu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddesinden de yararlanılmış, bu milletlerarası hukuk belgelerindeki ilkeler gözönünde bulundurulmuştur.

İncelemekte bulunduğumuz 57 nci maddenin en önemli özelliklerinden biri de, siyasî partileri düzenlemek üzere özel bir kanunun

(1) Bkz.: RG. 20.7.1953-8476. Bu kanunun 1 inci maddesi ile ilgili kanun (No. 9; RG.: 6.7.1960-10544). Söz konusu 6187 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi 171 sayılı Kanunla (18.2.1963-11337) yürürlükten kaldırılmıştır.

(2) Bkz.: TIKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 261.

çıkarılmasını hükme bağlamasıdır. İşte yürürlükteki 13.7.1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu bu emrin bir gereği olarak yapılmıştır

Hatırlamalıyız ki, Alman Anayasasının 21 inci maddesinin üçüncü fıkrasında da aynı husus öngörülmüş ve bunun üzerine orada da bir siyasi partiler kanunu yapılmış ve bu kanun 24 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir

«Partilerin uyacakları esaslar» başlığını taşıyan 57 inci maddenin ilk fıkrasına göre «Siyasi partilerin, tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymıyan partiler temelli kapatılır.» Aynı maddenin son fıkrasında ise «siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir» denilmektedir (1).

Siyasi partilerin kapatılması konusunda karar vermeğe yetkili tek merciin Anayasa Mahkemesi olduğu Anayasanın 19 uncu maddesinin son cümlesinde de açıklanmıştır.

Bu hükümlerin kabul sebebi olarak 57 inci maddeye ait gerekçede şöyle denilmektedir :

«Devlet hayatında olağanüstü bir role sahip olan siyasi partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahrip edici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin seyirci kalamıyacağı âşikârdır. Bu sebeptendir ki, tasarıda yeni Alman Anayasasında olduğu gibi, Devlete veya demokratik nizama cephe alan partileri kapatma esası yer almıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasında da aynı esas, hürriyeti tahribe müncer olan bir hürriyetin tanınmamış olduğu ifade edilmek suretiyle benimsenmiştir

(1) 20.3.1973'te yürürlüğe giren 1699 sayılı kanunla 57 nci maddenin 2 nci ve 3 üncü fıkraları tek fıkra halinde aşağıdaki şekli almıştır. Kenar başlık eskisi gibidir. Bu yeni fıkroda, Siyasi Partiler Kanununun değiştirilmesi suretiyle Anayasa Mahkemesinin görev v. yetkisinin daha dar bir biçimde uygulanışı sağlanmak istenmiştir. Siyasi Partiler Kanununda veya Anayasa Mahkemesi Kanununda gerekli değişiklik henüz yapılmamıştır.

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetim-

Anayasa Mahkemesinin siyasî partiler konusundaki diğer yetkilerinin kapsamı 57 nci maddenin ikinci fıkrasında açıklanmıştır. Buna göre siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler (1).

Sözünü ettiğimiz bu hüküm, partilerin gelir ve giderlerinin Anayasa Mahkemesince denetlenmesine imkân vermektedir. İşte, Anayasamızın 57 nci maddesinin Alman Anayasasının 21 inci maddesine nazaran farklı bir yanı da bu hükümde kendisini göstermektedir. Zira Alman Anayasası, partilerin malî denetimi konusunda Anayasa Mahkemesini görevlendirmemiştir. Sözünü ettiğimiz Anayasanın 21 inci maddesinin ilk fıkrasının son cümlesinde «Partiler, malî kaynakları hakkında alenen hesap vermek zorundadırlar» hükmü mevcuttur.

Görülüyor ki, partilerin gayrimeşru gelir kaynaklarına sahip olmaları, siyasî hayatın ve dolayısıyla rejimin varlığını tehlikeye sokacak bir husus olarak gözönünde tutulmuştur, Çünkü, iktidar partisi, manevî tazyik ile kitle halinde hibeler sağlamak isteyebilir. Nitekim, özellikle 1959-1960 arasında geçirilen tecrübelerden sonra bunu önliyecek hükümler konulması pek isabetli olmuştur. İşte, partilerin gelir ve giderlerinin açıklığını sağlamak ve bunun denetlenmesini Anayasa Mahkemesine vermek yolu tercih edilmiştir.

Buraya kadar söylediklerimizden çıkan sonuç şu olmaktadır: Anayasanın gerek 19. ve gerekse 57 nci maddesinin hükümleri gereğince siyasî partilerin, daha önce olduğu gibi, bir sulh mahkemesi tarafından kapatılması önlenmiştir. Bu konuda, Devlet hayatında en önemli kararlar vermeğe yetkili ve Anayasa yargısının (2) en üst mercii olan en yüksek mahkeme yani Anayasa Mahkemesi gö-

lerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

(1) Orhan ALDIKAÇTI: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul 1970, s. 206-207.

(2) Bu terim şöyle tarif edilmiştir: «Anayasaya riayeti sağlayan her çeşit yargı faaliyetine A n a y a s a Y a r g ı s ı » denir. Bkz.: Verfassungsgerichtsbarkeit der Gegenwart, Berlin-Köln Carl Heymanns Verlag Kg., 1962, s. XI... Yukarıdaki tarif, Anayasa Yargısı konusunda tertiplenen kollogyumda genel olarak benimsenmiştir. Bu kollogyumda, Anayasa Yargısı teriminin yalnız kanunların değil, diğer hukuk metinlerinin de anayasaya uygunluğunun yargı yolu ile denetlenmesini sağlamak üzere kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

revlendirilmiştir. Böyle bir düzenleme, partilerin arzettiği önemin tabii sonucudur. Zaten, siyasi partiler gibi, Devlet hayatında büyük rolü ve önemi bulunan kuruluşların, herhangi bir dernekle aynı hükme tâbi olması ne ihtiyaçlara ve ne de onlara tanınması gereken teminata uygun düşer. İşte, bu sebeplerle, partilerin denetlenmesi hususunda Anayasa Mahkemesinin görevlendirilmesi yerinde olmuştur.

Bu arada belirtelim ki, maddede geçen «demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkeleri» Anayasasının başlangıcında ve m. 2'de «Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği» esası m. 3'te yer almıştır. Bundan ayrı olarak 19 uncu maddenin son fıkrasında yazılı lâikliğe aykırı fiillerin işlenmesi halinde, derneklerin yetkili mahkemece, partilerin ise, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılacağı yazılıdır. Şu halde, m. 57/son fıkra karşısında 19 uncu maddenin son fıkrasındaki «Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır» ibâresi tekrardır.

Anayasanın 57 nci maddesi ile ilgili olarak söylenebilecek bir diğer husus şudur: Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler (haber ajanslarının bültenleri dahil) ancak bu maddede belirli fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararı ile kapatılabilir (Any. m. 22/son fıkra (1). Şimdiki halde, ne Basın Kanunları, ne Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanununda ve ne de 648 sayılı SPK de bu hususu düzenleyen herhangi bir hüküm mevcut değildir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin gazete ve dergi gibi mevkuteleri Any. m. 22/son fıkra gereğince kapatabilmesi hususunda ayrıca bir prosedür kanununun çıkarılmasına ihtiyaç yoktur. Fakat, bu görüş karşısında denilebilir ki, Anayasa m. 147 ile Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 44 sayılı Kanununun 20 nci maddelerinde Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri birer birer gösterilmiştir. Bunlar arasında gazete ve dergi kapatma yetkisi yer almamaktadır. Bu görüşe karşı şu hususu hemen belirtmeliyiz ki, 44

(1) 22.9.1971 günü yürürlüğe giren 1488 sayılı kanunla m. 22/Son Fıkra bu şekilde değiştirilmiştir (RG.: 22.9.1971).

sayılı Kanunu m. 32'de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun uygulanacağına dair hüküm yer almış bulunmaktadır. Bu konuda vardığımız sonuç budur. Lâkin, Anayasa m. 22/son fıkranın uygulamasında düşünülebilecek tereddütleri yoketmek için bu hükmün ayrıntılarının üç kanundan (44 sayılı Kanun - SPK - Basın Kanunu) birinde belirtilmesine ihtiyaç, hattâ lüzum vardır.

Görülüyor ki, Anayasanın 22 nci maddesinin son fıkrasındaki değişik (yeni) hükümde öteki bütün haller bakımından 57 nci maddede açık hükümler vardır ve bu hususlarda Anayasa Mahkemesinin yetkili olduğu açıklanmıştır. Böylece, parti kapatma konusunda kanun koyucunun yetkileri sınırlandırılmış olmaktadır. Anayasa m. 22/son fıkrasındaki hüküm, Temsilciler Meclisinde görüşülürken Komisyon Sözcüsünce «Devletin elinde meşru müdafaa» aracı olarak nitelendirilmiştir (1). Yine Sözcüye göre «Partiyi kapatıp bunun organı olan bir gazeteyi kapatamıyorsak, bu pek garip bir durum olur. Bunun şüphesiz bir kanunla düzenlenmesi gerekir (2)».

Görülüyor ki, Anayasamız gerek bu ve gerekse siyasî partilerle ilgili öteki hükümlerinde hürriyet adına hürriyeti yok edecek partilere ve onun yayın organlarına karşı kendisini koruyacak tedbirleri öngörmektedir. Böyle bir parti hürriyetinin kaynağı, hiç şüphesiz «Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi» olarak anılan Andlaşmanın 17 inci maddesinde ifadesini bulan ilkedir (3).

2. § — Siyasî Partiler Kanunu

Anayasanın yukarıda incelemiş bulunduğumuz 19 ve 57 inci

(1) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. III s. 552-553, 516.

(2) Aynı yerde.

(3) Söz konusu 17 inci madde aynıne şöyledir: «Bu Sözleşme, hükümlerinden hiçbiri bir Devlete, topluluğa veya ferde, işbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yokedilmesini veya sözü geçen Sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tâbi tutulmasını hedef tutan bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya matuf herhangi bir hak sağladığı şeklinde yorumlanamaz» (Bu hususta bkz.: Kemâl Fikret ARIK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara 1965, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, s. 111).

maddesindeki esaslar, SPK nun birçok maddelerinin konusunu teşkil etmiştir. Özellikle 108. ve 129 uncu maddeler, bu konuyu ayrıntıları ile düzenlemiş bulunmaktadır. Bu hükümlerden ayrı olarak, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun birçok maddelerinde (m. 20, 32, ek m. 2) bu hususta ayrıntılı hükümler vardır.

Görülüyor ki, 1961 Anayasası, araştırma konumuzu teşkil eden lâikliğe aykırılık sebebiyle siyasî partilerin kapatılması konusunda özel hükümler getirmiştir. Lâkin, bu kanun hemen çıkarılmadığı için Anayasanın bu kuralları, uzun bir süre fiilen uygulanamamıştır. İşte bunun etkisiyle zamanın Genelkurmay Başkanıca 21.9.1964 günü, yasama meclisleri ve hükümet başkanlarına birer mektup göndererek parti kongrelerinde sarfedilen bâzı sözlerin «İlgililerle birlikte bir kere daha tezekkür buyrulması» istenmiştir (1). Bunun üzerine partilerin temsilcileri biraraya gelerek «1965 yılı bütçe kanununun görüşülmesinden önce siyasî partiler kanununun yürürlüğe girmesinin zorunlu olduğunu» bir bildiri ile kamu oyuna açıklamışlardır (2). Bundan sonra zamanın Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, 22.11.1964 günü; yasama meclisleri başkanları, başbakan, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki parti grupları başkanları siyasî partilerin genel başkanları ile birlikte toplanarak böyle bir tedbire başvurmak konusunda görüş birliği içinde bulduklarını bir tebliğle kamu oyuna açıklamışlardır (3).

Daha sonra, Hükümetçe girişilen hazırlık çalışmaları hızlandırılmış ve hemen aşağıda inceleyeceğimiz 13.7.1965 tarihli ve 648 sayılı «Siyasi Partiler Kanunu» yapılmıştır (4).

Yürürlükteki SPK, Anayasanın 57 nci maddesinde öngörüldüğü üzere, tam anlamı ile kapsayıcı bir kanun olarak hazırlanmış ve önemli değişikliklere uğramadan öylece kanunlaşmıştır. Bu kanun mukayeseli hukuk alanında en kapsayıcı (partilerle ilgili olarak her konuda ayrıntılı hükümler taşıyan) bir metindir.

Buraya kadarki incelemelerimizin sonucunu şöyle bağliyabiliriz :

(1) Bkz. Cumhuriyet Gzt., 21.9.1964, s. 7.

(2) Bkz. Milliyet Gzt., 21.11.1964, s. 1.

(3) Bkz. Cumhuriyet Gzt., 23.11.1964, s. 1.

(4) Bkz. R.G.: 16.7.1965-12050.

İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan bir kısım anayasalarda (1947 İtalyan, 1949 Alman ve 1961 Türk Anayasalarında); partilerin bir anayasa müessesesi haline getirilişleri de, onların zararlı faaliyetlerinden demokrasiyi ve anayasa düzenini korumak gayesi hâkim olmuştur. Bu genel gayenin dışında, Türk ve Alman anayasaları, bu kuruluşları Anayasa Mahkemesinin denetleme alanına sokmuşlar ve böylece partilerin Yürütme Organı'nın her çeşit müdahalesine karşı korunmasını sağlamışlardır. Bu iki anayasa gereğince, siyasî partilerin Anayasaya aykırılıklarını tespitte ve malî hususlarda denetim görevi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.

Sözünü ettiğimiz her iki anayasa gereğince, parti kapatma konusunda yetkili tek merci Anayasa Mahkemesidir. Bu konuda, Devlet hayatında en önemli kararlar vermeğe yetkili ve anayasaya riayeti sağlayan bütün yargı faaliyetlerinin en üst med mercii durumdaki Anayasa Mahkemesinin yetkili kılınması, partilerin taşıdığı büyük önemin bir sonucudur. Zaten, böyle kuruluşların Devlet hayatındaki büyük rol ve önemleri, onların herhangi bir dernekten ayrı hükümlere tâbi tutulmasını gerektirir. Bu esasa aykırı bir düzenleme, ne ihtiyaçlara ve ne de onlara tanınması gereken teminata uygun düşer. İşte, bunun içindir ki, siyasî partilerin, daha önce olduğu gibi, bir sulh mahkemesi tarafından kapatılmasını önleyen Anayasanın 19. ve 57 nci maddelerindeki hükümlerini yerinde bulmaktayız.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI

Bundan önceki bölümde, lâiklik esasının siyasi partilerle olan ilişkilerini tespit ettik. Çalışmamızın bu ikinci ve son bölümü, partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılması meselesine ayrılmıştır. Bu meseleyi incelerken, elbette ki, odak noktamızı yine lâiklik esasını teşkil etmiştir. Bir başka deyişle, bu bölümde, lâikliğe aykırılık sebebiyle Anayasa Mahkemesinin partileri kapatma konusundaki yetkisini incelemiş bulunuyoruz. Mevzuatta yer alan öteki kapatma sebeplerinin üzerinde lâiklik umdesini ilgilendirdikleri oranda durduk.

1. § — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

1961 Anayasamızın konuyla ilgili hükümlerinin düzenlenmesinde de önceki rejim döneminde yani 1950 ile 1960 yılları arasında «geçirdiğimiz tecrübeler» önemli bir rol oynamıştır. Zaten, Anayasamızda yer alan her maddenin, her hükmün bu yıllar arasında yaşanmış bir mâzisi, bir hikâyesi mevcuttur. İşte, 57 nci maddenin Gerekçesi bu gerçeği şöyle anlatmaktadır :

«Siyasi partiler gibi Devlet hayatında büyük rolü ve önemi olan teşekküllerin, herhangi bir dernekle aynı hükme tâbi olmaması ne ihtiyaçlara ve ne hukuk esaslarına uygun düşer. Bu sebeple siyasi partilerin tüzüklerini, faaliyetlerini ve işleyişlerini ilgilendiren hükümlerin, kanunla ayrıca düzenlenmesi zarureti vardır. Hele demokrasi prensiplerine aykırı düşen partilerin kapatılması esası, Anayasa ile konulduktan sonra, suçların kanuniliği prensipi, ne yolda hareket edişin demokratik olmadığının da kanunda belirtilmesini gerektirir. Siyasi partilerin bir sulh mahkemesi tarafından değil, Devlet hayatında en önemli kararları vermeğe yetkili en yüksek mahkeme ta-

rafından değil, Devlet hayatında en önemli kararları ver-
meği yetkili en yüksek mahkeme tarafından kapatılabil-
mesi, onların arzettiği önemin tabii neticesidir.»

Yukarda naklettiğimiz satırlarda ifadesini bulan olaylar kısaca şöyle özetlenebilir (1) .

Millet Partisinin Kapatılması: Millet Partisi, Ankara Dördüncü Sulh Ceza Hâkimliğinin 26 Ocak 1954 tarihli kararıyla «din, mez-
hep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek» olarak nitelendiril-
miş ve bu sebeple partinin merkezi ile bütün şubelerinin feshine
hükmolunmuştur.

Bu kapatma dâvasının safhaları şöyle özetlenebilir :

Partinin V. Büyük Kongresinden hemen sonra Ankara C. Sav-
cılığınca bu parti hakkında tahkikat açılmıştır. Savcılığın 30 Ha-
ziran 1953 tarihinde önce partinin yayın organı olan M i l l e t
Gazetesinin faaliyeti hakkında yaptığı soruşturmalar, daha sonra
Millet Partisinin sorumlu yöneticilerine tevcih edilmiştir. O tarihte
Ankara Cumhuriyet Savcısı bulunan Cemil Bengü (2), Başyardım-
cı tarafından hazırlandığını açıkladığı İddianame'nin Parti'ye ve
sanıklara henüz tebliğ edilmeden tertiplemediği bir basın toplantısın-
da şöyle izah etmiştir :

Millet Partisinin dördüncü büyük kongresini takip eden neş-
riyat ve hâdiseler üzerine bu parti ve idarecileri hakkında memu-
riyetimizce girişilen hazırlık tahkikatı bugün neticelenmiştir.»

Ankara Savcısı, daha sonra haklarında kamu dâvası açılan sa-
nık partileri isimlerini saymıştır.

(1) Parti kapatma dâvaları sadece 1950 ile 1960 yılları arasındaki
döneme inhisar etmemektedir: Terakkiperver Parti (1925), Ahali Cum-
huriyet Fırkası - Edirne 1930), Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930), Cum-
huriyet Amele ve Çiftçi Partisi (1930), Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köy-
lü Partisi (1946), Türkiye Sosyalist Partisi (1946), İslâm Koruma Partisi
(1946) kapatılmışlardır. (Bu konuda bkz.: TUNAYA: Türkiye'de Siyasi
Partiler, İstanbul 1952; KARPAT: Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1957;
s. 46, 61-64, 306, 395; Fethi TEVETOĞLU: Türkiyede Sosyalist ve Komü-
nist Faaliyetler (1910-1960), Ankara 1967/II, s. 124, 135-137, 156, 180; Te-
kin ERER: Türkiye'de Parti Kavgaları, İstanbul 1963, s. 21, 23.

(2) Dr. Cakil Bengü, 1954 Genel Seçiminden sonra milletvekili seçil-
miş ve hemen Devlet Vekili olmuştur. 1957 Genel Seçiminden sonra İs-
tanbul İl Başkanlığına getirilmiştir.

Sanıklara isnat olunan suç, gayrikanunî hedef ve gayeler takip ederek temsil ve idare ettikleri partiyi yasak cemiyetler durumuna getirmek ve Cemiyetler Kanununa aykırı hareket etmektir. Bu sebeple Cemiyetler Kanununun değişik 1 inci maddesinin son ve 9 uncu maddesinin (b) ve (d) fıkralarıyla aynı kanunun değişik 1 inci fıkrası delâletiyle Türk Ceza Kanununun 80. ve 526 ncı maddelerinin tatbikini istemiştir.

«Partinin Dördüncü Büyük Kongresinin Başkanlık Divanı seçimi, parti içindeki inkılâpçılık, lâiklik, ve cumhuriyetçilik aleyhtarı bir zihniyetin belirlediğini, bu zihniyetin kongre sonunda partiye hâkim kılınan düşünce sistemi haline geldiğini ortaya koymuştur».

Yine iddianamede, tahkikat sırasında Partinin Genel Başkanı Mustafa Kentli'nin (Beşyüzlük bir tesbihi ile bir odada toplatılar tertiplendiği, mevlevî âyinleri yaptırtıp arap harfleri okuttuğu) ve bu fiillerin vicdan hürriyeti ile müdafaa edilmek istendiği belirtilmiştir.

Millet Partisi, ile sorumlu yöneticilerinin 13'ü hakkında açılan kamu dâvasına 26 Eylül 1953 günü başlanmıştır. İlk duruşma tam 12 saat devam etmiş ve sanıkların sorguları yapılmıştır.

Partinin vekilleri ile sanıklar, bu dâvanın bir «tertup olduğunu» söylemişlerdir. 13 Ocak 1954 günkü duruşmada ise, sanıklar müdafaa haklarını kullanmayacaklarını bildirmişlerdir.

26 Ocak 1954 tarihli son celsede Hâkim, Millet Partisinin bütün teşkilâtı ile birlikte kapatıldığını ve sanıklardan bir kısmının be-raetlerine, bir kısmının ise birer gün hapis ve 250 şer kuruş para cezasına çarptırılmasına karar verdiğini açıklamıştır.

Kararın Hükm, Fıkrasının Metni: «Siyasî bir cemiyet olan ve Cemiyetler Kanunu hükümlerine tâbi bulunan Millet Partisinin mucip sebepli kararımızda tahlil ve izah olunduğu şekilde kurulmuş ve programının 7., 12. ve 13. üncü maddelerinin taşıdığı mâna ve maksat yönünden din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklıyan dernekler durumunda bulunduğu anlaşılmış... böyle bir cemiyetin idaresini bilerek deruhte eden maznunlardan ... sabit görülen suçlarına uyan Cemiyetler Kanununun bâzı maddelerini değiştiren 4919 sayılı Kanunun 9 uncu maddesinin (6) ve (d) fıkraları, aynı Kanunun 5927 sayılı Kanunla değiştirilen 1/33. mad-

desiyle Türk Ceza Kanununun 526/1, maddesi gereğince birer gün hafif hapislerine ve 250 şer kuruş cezanın maznunlardan ayrı ayrı alınmasına ve Millet Partisinin Ankara'da bulunan merkez ve diğer bucak, ocak ilçe ve il bütün merkez ve şube teşkilâtlarının feshine... maznunların mâni halleri bulunmadığından 89 uncu madde gereğince cezalarının teciline, maznunlardan ... beraatlerine, temyiz yolu açık olmak üzere karar verildi (1)».

Görüldüğü gibi, zamanın üçüncü büyük partisi durumunda olan Millet Partisi, Ankara Dördüncü Sulh Ceza Hâkimliğinin 26.1.1954 tarihli kararıyla kapatılmıştı. İşte, partilerin yalnız alâkalı derneklerle bir tutulmuş olarak yalnızca Anayasa Mahkemesince kapatılabilmesi düşüncesi bu olaydan etkilenmiştir.

Bu kapatma kararının siyasî hayatımızda yarattığı tedirginlik elbette büyük olmuştur.

Demokrat Partinin Kapatılması: 27 Mayıs 1960 Devrimi ile esasen siyasî hayatın dışına atılmış bulunan Demokrat Parti de bir mahkeme kararı ile kapatılmıştır. Bu dâva, bir şahıs tarafından 20.6.1960 günü Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesinde açılmış, 15.7.1960 tarihinde ilk duruşması yapılmıştır. 1.9.1960 tarihinde Ankara Beşinci Sulh Ceza Hâkimliğince Demokrat Partinin bütün varlığı üzerine ihtiyatî tedbir konulmuştur. 29.9.1960 günkü ikinci celsede partinin kapatılmasına karar verilmiştir. *Kararın hüküm Fıkrası* şöyledir :

1 — Demokrat Partinin feshine, neticeten Merkez, İl, İlçe dahil bütün şube ve teşkilâtının feshine,

2 — Demokrat Partinin Medeni Kanununun 71 inci maddesine muhalif hareket ve faaliyetlerinden şahsî menfaatleri haleldar ol-

(1) 61 sahifelik İddianame ve Karar, hiçbir yerde yayınlanmamıştır. Bu iki belgenin birer özeti için bkz.: BALKANLI; s. 327. Bu dâvanın en önemli şahidi, eski Genel Başkan Hikmet Bayur ile eski milletvekillerinden Arif Hikmet Pamukoğlu olmuştur. Hikmet Bayur, ifadesinde partideki irticam, İzzet Mühürdaroğlu'nun 1949 yılı yazında yayınladığı «Millet Partisi 26 yılın muhalifidir» başlıklı yazı ile patlak verdiğini söylemiştir. Şahit bu beyanını daha sonra tertiplemediği bir basın toplantısında mahkeme kararının henüz tefhim edilmediği sırada (10.2.1954) kamu oyuna açıklamıştır (Bkz.: Cumhuriyet Gzt., 11.1.1954-10579, s. 1).

duğu sabit görülen dâvacı üyeye (parti üyesine) Borçlar Kanununun 49 uncu maddesi gereğince takdiren 1001 lira manevi tazminatın dâvalı partiden alınıp dâvacıya verilmesine,

3 — Dâvacı vekilinin masruf mesaisi nazara alınarak takdiren 500 lira ücreti vekâletin dâvalı partiden alınarak dâvacıya verilmesine,

4 — Aşağıda yazılı masrafların da dâvalı partiye tahmiline kabili temyiz olmak üzere taraflar vekillerinin yüzlerine karşı 20/9/1960 günü verilen karar açıkca tefhim olundu (1)».

Görüldüğü üzere, Demokrat Partinin de bir dernek olarak bu partiye mensup bir şahsın açtığı dâva üzerine Ankara Asliye Hukuk Hâkimliğinin bir kararı ile kapatılmıştır. Kararın gerekçe bölümünde aynen şöyle denilmektedir :

«Bütün bu ifade ve neşriyat şeklinde ve dosya münderecatından Demokrat Parti Tüzüğü'nün ikinci maddesinin attettiği programının ilk 17 maddesinin tamamı ile dışında hareketle esas gayesinden ayrıldığı ve dinî siyasete âlet ettiği, bir zümre tahakkümünü kurduğu ve bir grup vatandaşa diğer bir grup vatandaşı hasım bıraktığı ... eşitlik haklarını ihlâl ettiği ... ileri gelenleri tarafından Anayasanın ihlâline yolaçtığı ... ve binnetice Türk Ceza Kanununun dahi birçok maddelerinin ihlâline yolaçtığı ... ve yukardanberi izah edilen fiil ve hareketler mezkûr partinin sosyal bir cemiyet olmak vasfını kaybettirdiği cihetle Medenî Kanununun 71 inci maddesi uyarınca talep usul ve kanuna uygun görülerek Demokrat Partinin feshine...» karar verilmiştir.

İşte o zaman yürürlükte bulunan mevzuat gereğince, 10 yıl iktidarda kalmış olan bir parti iki celsede bir asliye hukuk hâkimliği kararı ile kapatılabilmıştır.

Millî Birlik Komitesininin 13 numaralı tebliği ile «...Yeni Anayasa ve seçim kanunları ilân ve tatbik mevkiine konuluncaya ka-

(1) Bu belge ve dâvanın safahatı şu kitapta toplanmıştır: Cemal ÖZBEY: Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım, Ankara 1961, Emek Basım - Yayınevi, Ayrıca bkz.: TEKİN: age., s. 98 vd.; Cumhuriyet Gzt., 30.9.1960-12989, s. 5, sü. 7.

dar bütün siyasî partilerin faaliyeti» esasen yasaklanmış bulunduğundan o zamanki İdare, Demokrat Parti hakkında ayrıca bir karar almak lüzumunu duymamıştı (1).

Yukarda geniş bir şekilde nakletmeye gayret ettiğimiz bu iki dâva, gerek Anayasa ve gerekse 1965 yılında çıkarılan SPK nun partilerin kapatılmasına dair hükümlerinin düzenlenirken önemli birer tecrübe teşkil etmişlerdir. Yeni hükümlerle bu çeşit dâvalarla partilerin kapatılmasının önlenmek istendiği anlaşılmaktadır.

1961 Anayasası siyasî partilerin kapatılması şartlarını birer birer göstermiştir. Bu hususlar m. 19/son fıkra ile 57 nci maddenin birinci ve son fıkralarında yer almaktadır. Buna göre :

- a) Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzeni kısmen de olsa din kurallarına dayandırılan veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacı ile, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını veya dince mukaddes sayılan şeyleri istismar eden ve kötüye kullanan;
 - b) Tüzükleri, programları ve faaliyetleri insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkeleri,
 - c) Tüzükleri programları ve faaliyetleri Devletin ülkesi ve milletiyle bilinmezliği temel hükmüne uygun olmayan;
- s i y a s î p a r t i l e r , Anayasa Mahkemesince kapatılır.

İşte, Anayasa; iki maddesindeki hükümlerle partilerin kapatılması şartlarını bu şekilde birer birer göstermiş bulunmaktadır.

Kapatma sebeplerinin ayrıntıları ise Anayasaya göre iki yıl içinde çıkarılması gereken, fakat gecikme ile 13.7.1965 tarihinde 648 sayılı kanun olarak kabul edilen «Siyasî Partiler Kanun»unda gösterilmiştir.

Bütün bu hükümlerin gayesi, Alman Anayasasının incelemiş bulunduğumuz 21 inci maddesinin kabul sebebinden ilham alınarak şöyle açıklanmıştır :

«Devlet hayatında olağanüstü bir role sahip olan siyasî partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahrip edici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin seyirci kalamıyacağı âşikârdır. Bu sebeptendir ki, Tasarıda, yeni Alman Anayasasında olduğu gibi, Devlete veya demokratik nizama cephe alan partileri kapatma esası kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasında da aynı esas, hürriyeti tahribe müncer olan bir hürriyetin tanınmamış olduğu ifade edilmek suretiyle benimsenmiş-

(1) Bu konuda Milli Birlik Komitesi Üyelerinden Komite Sözcüsü Sami KÜÇÜK'ün Açıklaması için bkz.: Cumhuriyet Gzt. 16.6.1960-12966, s. 1.

tir (1)».

1961 Anayasamızın partilerle ilgili olarak getirdiği hükümleri böylece inceledikten sonra SPK da ayrıntıları ile düzenlenmiş bulunan parti kapatma sebeplerine geçebiliriz. Şimdiden şunu belirtmek isteriz: SPK da yer alan parti kapatma sebepleri, Anayasanın m. 19/son fıkrası ile 57 nci maddesindeki hükümlerin tekrarından ibarettir. Şöyle ki :

Anayasada müspet bir ifade ile düzenlenen parti kapatma sebepleri, SPK da başka bir ifade ile tekrarlanmıştır. Yani bu kanunda, partilerin hangi amaç ve ilkelere uygun hareket ettikleri takdirde kapatılamıyacakları açıklanmaktadır (2).

2. § — Lâikliğe Aykırılık Sebebiyle Parti Kapatma ve Lâiklik

Siyasî partiler aleyhine kapatma dâvalarına Anayasa Mahkemesince bakılacağı Any. m. 19/son fıkra, 57/1. ve 4 üncü fıkralarından başka SPK ile Anayasa Mahkemesi Kanununda belirtilmiştir. SPK m. 108'de ve Anayasa Mahkemesi Kanununun 20 nci maddesinin 4 sayılı bendinde bu hususta hüküm vardır.

Şimdi inceleyeceğimiz kapatma sebeplerinin tamamen Anayasanın 57 nci maddesinin Gerekçe'sinden ilham alınarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Böylece SPK da kapatma sebepleri ayrıntıları ile belirtilmiş bulunmaktadır. Bu kadar ayrıntılı bir düzenleme yapılması şu gerekçeye dayandırılmıştır :

«Her ne kadar suç ancak gerçek kişiler tarafından işlenebilir ve ceza da ancak gerçek kişilere verilebilirse de, tüzel kişiler hakkında kaza organlarınca alınan faaliyetten men ve — tüzel kişiliğin tamamen ortadan kalkmasını gerektiren — kapatma gibi tedbirlerin de, suçların kanuniliği prensipine müşabih bir prensip dairesinde tanzim edilmeleri gerektiği âşikârdır. Aksi takdirde, tüzel kişilerin ciddî bir teminatı olmayacağı şüphesizdir (3)».

(1) Any. m. 57'nin Gerekçesi ve hazırlık çalışmaları için bkz. TIK-VEŞ: age., s. 139.

(2) Bu hususu Geçici Komisyon Sözcüsü şöyle açıklamıştır: «Bu hükümde (Anayasanın 57 nci maddesinin 1 inci fıkrası) partiler bunlara aykırı olarak hareket edemezler demiyor Anayasa. Partiler, bu amaçlara ve ilkelere uygun olarak hareket etmek zorundadır diyor. Partilere sadece menfi bir çekinme mükellefiyeti yüklemiyor. Müspet olarak illâki bu istikamette hareket edemezsiniz ey partiler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içinde faaliyette bulunmak istiyorsanız, diyor. İşte Siyasî Partiler Kanununda parti üyelerine tahmil edilen mükellefiyetin kaynağı bu hükümdür (MMTD., c. 39, s. 304)».

(3) Bkz.: Cumhuriyet Senatosu S, Sayısı: 649, s. 5.

I — SPK nun Dördüncü Kısımına Aykırılık Sebebiyle Kapatma

İşte yukardaki bu görüşten hareket edilerek, hangi fiiller dolayısıyla parti tüzel kişiliğinin ilzam edilmiş olacağı ayrıntıları ile gösterilmek istenmiştir. Kapatma sebepleri arasında SPK nun dördüncü kısmındaki hükümlere aykırılıklar en geniş yeri tutmaktadır. Aşağıda bu aykırılıklar birer birer ele alınacaktır :

Bütün bu aykırılık hallerinde parti hakkında kapatma kararı verilmesi bâzı şartlara bağlanmıştır. SPK nun 111 inci maddesine göre Anayasa Mahkemesince kapatma kararı :

a) Parti tüzüğünün veya programının yahut partinin faaliyetlerini düzenleyen ve yetkili parti organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının SPK nun 83 ile 107. maddeleri arasında yer alan maddeler hükümlerine aykırı olması; veya,

b) Parti genel kongresince yahut merkez karar organı veya merkez yönetim organı veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grupların genel kurallarınca SPK nun 83 ile 107. maddelerine aykırı karar alınması yahut genelge veya bildirimler yayınlanması durumlarında verilir.

Görülüyor ki, SPK da hangi hükümlere hangi parti organlarının uymamaları halinde kapatma kararı verileceği gösterilmektedir.

Partinin faaliyetlerini düzenlemek üzere çıkardığı kendi mevzuatını (Tüzük, yönetmelik vb.) SPK nun 83 ile 107 nci maddelerine aykırılık arzetmesi halinde, o siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi, kapatma kararı verecektir. Bunun gibi, genel kongre, merkez karar ve yönetim organı ve T.B.M.M. gruplarının genel kurul kararlarının aynı şekilde aykırı olmasının da parti tüzel kişiliğini ilzam etmesi öngörülmüştür. Bunun dışındaki parti organları ile parti üyelerinin fiillerinin sözü geçen hükümleri ihlâl etmesi hali ise, esas itibariyle partiyi ilzam edici nitelikte kabul edilmiştir. Bu gibi organ ve üyelerin parti tüzel kişiliğini kendi fiilleriyle ilzam edebilmesi için partinin bu fiilleri benimsemiş olduğunun açıkça anlaşılması gereklidir. İşte, SPK nun 111 inci maddesinin üçüncü bendi, belirttiğimiz bu hususu hükme bağlamaktadır :

Partinin genel kongresi, merkez karar organı, merkez yönetim organı, T.B.M.M. gruplarının genel kurulları hariç diğer parti organı, mercii, kurulu, yardımcı kol organı veya bir parti üyesi tara-

fından SPK nun 83 ile 107. maddeleri arasındaki hükümlere aykırı fiillerin SPK nun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmesi halinde, fiilen işlendiği tarihten başlayarak iki yol geçmemişse, Cumhuriyet Başsavcılığı, bu fiili işleyen organ, merci, kurul veya yardımcı kol organına işten el çektirilmesini ve bu fiili işleyen parti üyesi veya üyelerinin sözü geçen organ, merci, kurul veya yardımcı kol organına dâhil olsun veya olmasın partiden kesin olarak çıkarılmasını, ilgili siyasî partinin genel başkanlığından yazı ile ister. İlgili siyasî parti bu istem aleyhine, Parti Yasaklamaları İnceleme Kuruluna, istemi aldığı tarihten başlayarak onbeş gün içinde yazı ile itirazda bulunabilir. Kurul, bu itiraz üzerine toplandıktan sonra, Cumhuriyet Başsavcılığını, ilgili siyasî partinin temsilcisini ve söz konusu fiili işlediği ileri sürülen parti üyesini ve üyelerini ve — varsa — vekillerini dinler; gereken soruşturmaları doğrudan doğruya veya kendi üyeleri arasından seçeceği naip veya naipler eliyle yapabilir; tanık çağırabilir ve SPK da yazılı (m. 82) şartları haiz bilirkişi atayabilir. Kurul, itirazı en çok altmış gün içinde karara bağlar ve kararını ilgili siyasî partinin genel başkanlığına yazıyla bildirir. Kurul bu itirazı reddetmişse, söz konusu, organ, merci, kurul, veya yardımcı kol organlarının işten el çektirilmesine ve fiili işlediği ileri sürülen parti üyesi veya üyelerinin partiden kesin olarak çıkarılmasına, ilgili siyasî partinin yetkili organlarınca, Kurulun yazılı bildirisinin alınmasından başlayarak otuz gün içinde karar verilmediği takdirde, ilgili siyasî parti kapatılır. Hiç şüphesiz, bu kapatma kararını Anayasa Mahkemesi verebilir. Ve Anayasa Mahkemesinin bu kararı verebilmesi SPK nun 110 uncu maddesi gereğince açılacak dâvada, belirtilen fiillerin SPK nun 83 ile 107 nci maddeleri arasındaki hükümlere aykırı nitelikte fiiller olduğunun tespit edilmesi gereklidir.

Görülüyor ki, SPK belirttiğimiz ilgili maddesinde (m. 113/3), partiyi ilzam edici fiillerin hangi şartlarla partinin kapatılmasına müncer olacağını, en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tespit etmektedir.

Şu halde, SPK nun dördüncü kısmında (m. 83-107) yer alan hususların bir partinin kapatma sebebi teşkil edebilmesi mümkündür. Söz konusu hususlar « p a r t i y a s a k l a m a l a r ı » başlığı altında aşağıdaki hükümlerden ibarettir.

A — Cumhuriyetin Korunması

Anayasanın 1 inci maddesi gereğince Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir. İşte, bu esas SPK nun üç maddesinde (m. 83-85) ayrıca teminat altına alınmak suretiyle korunmuş olmaktadır.

1 — Devlet Şeklinin Korunması

Siyasî partiler, Türkiye Devletinin *Cumhuriyet* olan şeklini değiştirmek amacını güdemezler. Bu hüküm, Anayasanın ilk maddesinin bir tekrarı niteliğindedir.

29 Ekim 1923'te, 1921 Anayasasının bâzı maddelerini «tâvzihan tâdil» eden Kanunla ilân edilmiş olan bu esas, işte yukardaki Anayasa maddesiyle Türkiye Cumhuriyetinin teyidi ve devamı ifade edilmiş olmaktadır.

Anayasanın incelemekte olduğumuz bu ilk maddesi, Gerekçe'de «Türk Devriminin hukukî ifadesi» olarak takdim edilmektedir. İşte bunun içindir ki, üzerinde etraflıca durmak lüzumunu duyuyoruz.

Bu madde, Türkiye Cumhuriyeti adlı bir Devletin hukukî varlığını ve bu Devletin ve Hükûmetinin şekillerini tespit etmektedir.

Bu Devletin nitelikleri ise, Anayasanın 2 nci maddesinde topluca belirtilmektedir. Bununla birlikte, üzerinde durduğumuz Anayasanın bu ilk maddesinin Gerekçe'sinde şu ifade yer almıştır :

«Türkiye Cumhuriyetinin her türlü saltanat, şahıs ve zümre hâkimiyeti şekillerini reddeden demokratik bir Devlet olduğunu bu madde açıklamaktadır (1)».

Şunu da tespit etmek gerekiyor: SPK nun 83 üncü maddesinin esasını teşkil eden Anayasanın 1 inci maddesi, 1924 Anayasasının ilk maddesinin tekrarıdır. Gerek Temsilciler Meclisinde ve gerekse Millî Birlik Komitesinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Bu Anayasa hükmünün değiştirilemeyeceği, hattâ değiştirilmesinin dahi teklif edilemeyeceği Anayasanın 9 uncu maddesinde

(1) Ayrıca bkz.: Anayasanın Genel Gerekçesi, II. 3'teki Açıklama.

açıklanmıştır. Aynı yasak, önceki Anayasamızın 102. ve Geçici Anayasasının 24 üncü maddesinin son fıkralarında yer almaktaydı.

Önce bu maddeyi ve sonra da birinci maddedeki esası değiştirmek, Anayasanın tümüne hâkim olan mânaya (ruha) aykırı bir tasarruf olur. Zira böyle bir değişiklik, herşeyden önce, birinci maddeyi dayanaksız bırakır. Şu halde, Anayasanın 1. ve 9 uncu maddeleri, birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarından her ikisi de değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

Anayasasının hükümleri bu olmakla beraber ayrıca SPK nun 83 üncü maddesiyle Cumhuriyetçilik esasının teminat altına alınması bâzı sebeplere dayanmaktadır. Bu sebepler, Cumhuriyetçilik ilkesinin siyasî parti faaliyetleri karşısında itibardan düşmemesi fikri etrafında toplanır.

Şu halde, siyasî partilerin Cumhuriyetçilik ilkesine aykırı amaçlarını tespit edebilmek bakımından bu ilkeyi izah etmek gereklidir.

Cumhuriyetçilik İlkesinin izahı şudur: «Hâkimiyetin kaynağı» Türk toplumdur. Ve siyasî iktidarı kullanacak olanlar, irsî bir hak gereğince yani veraset kuralları uyarınca değil fakat zaman zaman yenilenen seçimler yoluyla bu yetkiye sahip olabilirler.

Devletimizin siyasî teşkilâtını meydana getiren bütün organlar «seçim» esasına müsteniden kurulurlar ve belli devreler itibariyle tekrarlanan seçimlerle yenilenebilirler. Bundan dolayıdır ki «TURKİYE DEVLETİ BİR CUMHURİYETTİR» diyebiliyoruz (1).

Bu ilke, TCK m. 142/b. 3'teki hükümle de korunmuştur (2).

SPK nun aşağıda inceleyeceğimiz 88. ve 93 üncü maddeleriyle 274 sayılı Sendikalar Kanununun 10 uncu maddesine aynı gaye ile hüküm konulmuştur.

Anayasasının 1 inci maddesinde geçen «demokratik devlet» deyişimini Anayasa Mahkemesi şöyle yorumlamıştır :

(1) İlhan ARSEL: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu (Yeni Bası) Ankara 1965, Mars Matbaası, s. 185.

(2) Faruk EREM: Ceza Hukuku, Hususî Hükümler, c. I-II, Ankara 1968, Ajans Türk Bilim Yayınları Serisi: 1, s. 59.

«Doğrudan doğruya halk idaresinde halkı, nasıl halkın çoğunluğu yürütmekte idiyse, temsili rejimlerde de yine halkın çoğunluğunu temsil edenlerin, yönetimin başında bulunmaları gerekmektedir. Ancak, böyle bir temsili rejimin d e m o k r a t i k niteliği var sayılabilir. Halkın azınlığını temsil eden bir topluluğun yönetimine demokratik idare vasfını vermek mümkün değildir.»

Aynı Anayasa Mahkemesi kararında demokratik devletin nitelikleri konusunda şöyle denilmektedir :

«Demokratik devlet, egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından belli sınıflar yararına kullanılmadığı, serbest ve genel seçimin iktidara gelmede ve iktidardan ayrılmada tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı, kısacası demokrasi prensiplerinin hâkim bulunduğu bir idare biçimidir (1)».

Şu halde, Anayasa «*demokratik cumhuriyeti*», bu idare şeklinin batı demokrasilerinde kabul edilen ölçülerde ve inánada olması demektir. Esasen, 1924 Anayasasını nşimdiki Anayasamıza ilk madde olarak alınan bu maddesinin T.B.M.M. deki görüşmelerinde *Tunalı Hilmi Bey'in* «TÜRKİYE DEVLETİ BİR CUMHURİYETTİR» yerine «TÜRKİYE DEVLETİ BİR HALK CUMHURİYETİDİR» şeklindeki değişiklik teklifi oylanmış ve kabul edilmemiştir (2).

Zaten, Türkiyemizde cumhuriyetçilik umdesi yerleşmiştir ve değiştirilebilmesine fiilen de imkân yoktur. SPK nun 83. (Tasarı, m. 98) cü maddesindeki bu hüküm siyasî hayatımızda terbiye edici etkileri olacak niteliktedir (3). Bu sebeple SPK da yer alışını biz de yerinde bulmaktayız.

Bu arada ve sırası gelmişken şu hususu da belirtelim :

(1) AnyMK., 26.9.1965, 963/173, 965/408, RG.: 25.7.1967-12561; AnyMKD., S. 4, s. 239.

(2) 1924 Anayasası hakkında Meclis Görüşmeleri (Derleyenler: Gözübüyük/Sezgin), Ankara 1967, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s. 7, 96-98, 103, 104; Ayrıca bkz.: TMTD., c. 2, s. 661, 666, 668; c. 4, s. 477.

(3) SAVCI: Siyasî Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mülahazalar, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. XIX, 1964, s. 1.

SPK nun «parti yasaklamaları» başlığı altında dördüncü kısmında (m. 83-107) yer alan bütün hususlar, kaynaklarını Anayasanın başlangıcından ve birçok maddelerinden almaktadır. Bunun içindir ki, SPK nun bu maddeleri Anayasanın bir tekrarı gibidir.

2 — Millî Egemenliğin Korunması

Siyasî partiler, Türk Milletine ait olan egemenliğin belli bir kişiye, zümreye veya aileye yahut sınıfa bırakılması amacını güde-
mezler (SPK, m. 84).

İşte bu hükmün kaynağını Anayasanın 4 üncü maddesi tâdil etmektedir.

Anayasanın bu maddesindeki egemenlik (hâkimiyet) esası ile Türkiyemizde ebediyen yaşıyacak «MİLLÎ HÂKİMİYET ESASINA MÜSTENİT HALK HÜKÜMETİ: CUMHURİYET» hukukî teminata bağlanmış olmaktadır (1).

Nitekim, Anayasanın değiştirilmez 1 inci maddesi de bu esasa uygun hüküm taşımaktadır: «Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir» Söz konusu 4 üncü maddenin ilk cümlesi ise, «Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindedir» şeklindedir.

«Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir — Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir» cümlesi, Millî Mücadelenin bayrağı olmuş, 1921 ve 1924 Anayasalarında yer almıştı.

İşte bugünkü Anayasamızın 4 üncü maddesine ilk cümle olarak bu esas alınmakla Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı tarihi gerçek bir hukuk kuralı halinde ifade edilmiş olmaktadır. Bu madde, aynı zamanda egemenliğin (hâkimiyetin) sahibini ve nasıl kullanılacağını da belirtmektedir.

Burada bir hususu tespit etmeliyiz :

(1) 23.4.1920'de ilk Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplanmıştı. Meclis, herşeyden önce, «Hiyaneti Vatanîye Kanunu» ile hükümet teşkili konusunda bir tahrir (önerge) kabul etmişti. Büyük Millet Meclisi, reis seçiminden önce, kısa bir münakaşa ve bâzı itirazlara rağmen, söz konusu önergeyi kabul ederek «Millî Hâkimiyet» esasına müstenit bir hükümetin yani Cumhuriyetin kurulduğunu ilân ediyordu (TİKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 29; Elli Yılın Ardından, Yeni Gazete, 23.4.1970).

Bugünkü Anayasanın egemenlik anlayışı ile önceki Anayasalardaki hâkimiyet umdesi arasında kullanılan kavramlar bakımından kullanılan kavramlar bakımından bir fark mevcut değildir.

Yeni Anayasada «hâkimiyet» yerine kullanılan «egemenlik» sözünün anlamı şudur: En eski Türk metinlerinde (idi veya ide) keimesi ilin yani memleketin sahibi, dolayısıyla halkın metbuu anlamında kullanılır. Fonetik değişiklikleriyle bugünkü Türk diline *eye, ege* şekilleriyle gelmiştir. İşte, bu iki kökten gelen eyelik ve egelik yerine söyleyişçe daha kuvvetli bulunması dolayısıyla, *e g e m e n l i k* şekli tercih olunmuştur.

Görüldüğü gibi, Anayasadaki egemenlik kavramı «hâkimiyet» yerine kullanılmıştır. Şu halde, bu kavramla, devlet iktidarının sahibi veya kaynağı anlaşılmalıdır. Bu anlamdaki egemenliğin sahibi Millettir. Millet bu iktidarını veya egemenliğini, herhangi bir kişi, zümre veya sınıf ile paylaşmamaktadır. Bu bakımdan bu aidiyet «*kayıtsız ve şartsızdır*».

İşte, egemenliğin biraz önce sözünü ettiğimiz özelliklerini bütün açıklığı ile ortaya koymak için Anayasanın yukarıda belirttiğimiz 4 üncü maddesinin üçüncü fıkrasında şöyle denilmiştir :

«Egemenliğin kullanılması, hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz.»

1961 Anayasasında egemenlik konusunu hükme bağlayan 4 üncü madde, aynı zamanda Devlet yetkilerinin sınırlarını ve nasıl kullanılacağını da belirtmektedir. İşte bu düzenleme bir yeniliktir.

SPK nun 84 üncü maddesine kaynaklık etmiş olan bu madde gereğince, milletin egemenliğe kayıtsız ve şartsız sahip olmasına karşılık, siyasî iktidarın kullanılması bir takım kayıt ve şartlara bağlıdır. Daha açık bir deyişle, siyasî iktidar Anayasada yazılı şartlar içinde hükümet edenlerin belli organları eliyle kullanılır.

İşte, egemenlik ve siyasî iktidar arasında böyle bir mahiyet farkı vardır. Ve bu fark Anayasanın 4 üncü maddesinde yeterince açıklanmıştır.

Bu fark, hukuk devletinin zarurî bir sonucudur. Şu halde, hiç bir kimse, ya da kurulmuş organ, Anayasa sınırlarını aşamaz veya kaynağını Anayasadan almıyan bir yetki kullanamaz. Nitekim, yine Anayasanın 8 inci maddesi kanunların Anayasaya aykırı olamayacağını belirtmiştir.

Buraya kadar verdiğimiz izahatı sonuca bağlayabilmek için bir soruya cevap aramamız gerekiyor: Şimdiki Anayasa ile önceki Anayasalar (1921 ve 1924 tarihli) Anayasalar arasında egemenlik anlayışı bakımından herhangi bir fark var mıdır?

Hemen cevap verelim: Evet vardır. Önceki Anayasamızın 4 üncü maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet adına egemenliği kullanırdı.

Lâkin, bugünkü Anayasamızın 4 üncü maddesine göre, millet egemenliğini, yukarda belirtmeğe çalıştığımız gibi, Anayasanın koyduğu esaslar gereğince yetkili organlar eliyle kullanır. Şu halde, yürürlükteki Anayasa ile önceki Anayasa arasında egemenliğin kimin tarafından ve nasıl kullanılacağı hususunda fark vardır. Kısacası, yeni Anayasa gereğince, egemenlik, millet tarafından Anayasanın koyduğu esaslara göre kullanılır.

Bu konuda sonuç olarak tespit ettiğimiz husus şudur:

Kayıtsız, şartsız millî egemenlik (hâkimiyet) fikri, millî kurtuluş savaşı boyunca girişilen mücadelelerin maddî ve manevî kuvvet kaynağı olmuştur. Aynı umde bugünkü Anayasamızda da yer almıştır. Ve kuvvetinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Tamamen aksine, 1961 Anayasası, önceki Anayasadan daha açık olarak 4 üncü maddesinde, egemenliğin belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmasını yasaklamıştır. Seçim sonucu ile olsa dahi Anayasa böylece sınıf, zümre, aile yahut belli bir kişi adına iktidara el koymak isteyebilecek partileri kanun dışı ilân etmiş olmaktadır.

İşte, SPK nun 84 üncü maddesinin anlamı budur. Buna uymayan partilere karşı en etkili hukukî tedbir olan «kapatma» müeyyidesi Siyasî Partiler Kanununun 110 uncu maddesi erçevesinde işlemeye hazır durumdadır (1).

Görülüyor ki, «cumhurî idare»nin yukardan beri belirtmeğe gayret ettiğimiz Türk Hukukundaki anlamı, millete ait olan egemenliğin başka bir kuvvete terkedilmesi, yalnız Cumhuriyetin millî Devlet niteliğine aykırı değil, aynı zamanda Devlet şeklinin Cumhuriyet olması esasına da aykırıdır (2).

(1) Bu hususta bkz.: TİKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 37-39.

(2) Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 649, s. 6.

Bu arada ifade etmek gerekir ki, «millî egemenlik» esası, böylece SPK nun 84 üncü maddesinde korunmuş olmakla beraber, komünist, anarşist, faşist, nasyonal-sosyalist ve askerî nitelikte partiler kurulamaz. Nitekim, böyle adlar taşıyan partilerin kurulamayacağı SPK nun iki maddesinde (m. 106 ve 107) belirtilmiştir. Bununla birlikte, «İşçi Partisi», «Köylü Partisi» gibi partilerin kurulmasının yasak edilmediği SPK nun hazırlık çalışmalarından anlaşılmaktadır (1). Ancak, bu gibi sınıf partileri, belli bir siyasî sınıfın menfaatlerini korurken bu sınıfa egemenliğin devredilmesi yoluyla sınıfların siyasî teşkilatlanmasını önleyecek veya muhtelif sınıfları sinesinde toplayan partilerin siyasî hayatta yer almasını engelleyecek antidemokratik gayeler taşıyamazlar.

İşte bu anlamdaki ideolojilere (2) karşı Cumhuriyetçilik ilkesi SPK nun 84 üncü maddesiyle de korunmuş olmaktadır.

SPK nun 84 üncü maddesiyle korunan millet egemenliği esası ayrıca TCK nun 141. ve 142 nci maddeleriyle müeyyidelendirilmiştir (3).

3 — Sultanlık Unvan ve Nişanlarının Yasaklanması

Siyasî partiler, 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı efendi, bey, paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair Kanun ile

(1) Bkz.: Millet Meclisi S. Sayısı: 527, s. 32; Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 649, e. 6. Belli bir sınıf veya zümreye dayanmayan partilerin, bu sebeple kendilerini «millî parti» olarak adlandırmaları ve nitelendirmeleri doğru değildir. Bununla ilgili olarak GÜVEN PARTİSİ'nin Programında (Giriş 6) şöyle denilmektedir: Partimiz, bir sınıf ve zümre partisi değil, milletimizin hürriyet ve sosyâl adalet içinde hızla kalkınmasını isteyen ve görüşlerimizi paylaşan her yurttaşa açık bir «millî parti» dir (Bkz.: PARTİ PROGRAMLARI, İstanbul 1970, s. 75).

(2) Bu terim, lûgat mânası ile belirli bir fikrin, siyasî bir gayeye ulaşma amacı olarak kullanılır. Karl Marx'tanberi bu kavram iktisadî determinizmi, sınıfların mücadelesini, tarihi gelişiyi izah eden sihirli bir kavram olarak kullanılmaktadır (Bkz.: Y. ABADAN: İdeolojiler ve İktisadî Sistemler, Cumhuriyet Gzt., - 14786, s. 2).

(3) Yargıtay Ceza Genel Kurulu 19.4.1965 tarihli ve E. 1/158 - K. 150 sayılı kararında şöyle denilmektedir: «Sınıf mücadelesi yapmak, bunu hazırlamak ve bu maksatla propaganda yapmak komünizm propagandasıdır ve anayasaya aykırıdır.» (İlmî ve Kazaî İçtihatlar Dergisi, 1966, s. 3903).

yasak edilen sultanlığa ait lâkap, unvan, nişan ve madalyaları ihya etmek amacını güdemezler (SPK, m. 85).

Yukarda tarih ve sayısı belirtilen bu kanun Anayasanın 153 üncü maddesinin 7 sayılı bendinde yer almıştır. Bu bakımdan «devrim kanunu» dur. İşte bu kanundaki yasakları kaldırmak ve sözü edilen lâkap, unvan, nişan ve madalyaları herhangi bir siyasi parti ihya etmek amacını güdemez. Aksi takdirde, bu amacın tespiti o siyasi parti hakkında kapatma sebebi teşkil edebilir (SPK, m. 110). SPK nun 84 üncü maddesinde yer alan bu kanun hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu hususunda Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Bununla ilgili olarak Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanununun 24 üncü maddesinde hüküm vardır. Ve bu hükümle Anayasa Mahkemesinde bu kanun hakkında iptâl dâvası açılmıyacağı ve itirazın başvurulamayacağı belirtilmiştir.

SPK nun Cumhuriyeti koruyucu birer tedbir olarak açıkladığı hükümler (m. 83-85) bundan ibarettir. Şimdi «Millî Devlet» hususunda sevkedilen hükümlere geçiyoruz.

B — Millî Devlet Niteliğinin Korunması (1)

1 — Bağımsızlığın Korunması

Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyetinin milletlerarası hukuk alanında eşitlik ilkesine dayanan tüzel kişiliğini ortadan kaldırmak yahut milletlerarası hukuk gereğince münhasıran Türkiye Cumhuriyetinin yetkili olduğu hususlarda diğer milletlerarası kuruluşların ve tüzel kişilerin karışmasını sağlamak amacı güdemezler (SPK, m. 86).

İşte, bu ilkeye uyulması, zaten, yukarda belirtmeğe çalıştığımız egemenlik umdesinin bir gereğidir. Şu halde, SPK nun 84. ve 86 ncı maddeleri birbirlerini tamamlamaktadır.

Türk Devletinin, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğu Anayasanın Başlangıcında ifade edilmiştir. Bu esasa halel gelmemek üzere, siyasi partiler, yabancılara tanınacak hak ve hürriyetlerin, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilmesi konusunda programlarına hüküm koyabilirler.

(1) Bülent Nuri ESEN: Türk Anayasa Hukuku, Birinci Fasikül, Ankara 1971, s. 69 vd.

SPK nun incelemekte olduğumuz bu 86 nci maddesine Anayasanın 2. ve 57 nci maddeleri kaynaklık etmiştir.

2 — Ülke Bütünlüğünün Korunması

Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyetinin ülke bütünlüğünü bozmak amacını güdemezler (SPK, m. 87).

Bu maddeye de kaynaklık eden Anayasanın birçok maddelerinde «ülkenin bölünmezliği» ilkesi belirtilmiş ve çeşitli hükümlerle teminat altına alınmıştır. Anayasa 3 üncü maddesiyle «Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür» dedikten sonra, bu leti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür» dedikten sonra, bu ilke aleyhine yapılacak siyasî hareketleri ve teşkilatlanmayı menetmek gayesiyle şu hükmü koymuştur: «Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri ... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır (m. 57/1)». Aynı ilke, gazete ve dergiler bakımından ise, Anayasanın bir başka maddesinde (m. 22) yer almıştır. Buna göre, ülkenin bölünmezliği ilkesine aykırı bir fiilden mahkûm olma halinde Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler mahkeme kararıyla kapatılabilir.

Siyasî partilerin bozmak amacını güdemeyecekleri, «ülkenin bölünmezliği ve bütünlüğü» ilkesi, her türlü izahtan vareste bir tarihî vâkıa ve hukukî temeldir.

Bu ilke milletin bütünlüğü fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Zaten, Anayasanın söz konusu 3 üncü maddesinin ilk fıkrası, Türkiye'nin millî ve kültürel birliğini ve bütünlüğünü ifade etmektedir. Federal bir Devlet şekli de bu maddeyle reddedilmiştir. Millî hâkimiyet umdesinden hareket edilerek «Millet bütünlüğü» esası kabul edilmiştir.

3 — Devlet Tekliği İlkesinin Korunması

Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devlet tekliği ilkesini değiştirmek amacı güdemezler (SPK, m. 88).

SPK nun bu hükmüyle, Türkiyenin «tek devlet = Etat unitaire» bünyesinde olduğu ve bunu değiştirmek hususunda partilerin amaç güdemeyecekleri açıklanmıştır.

«Devlet tekliği» ilkesinden maksat, Türkiyenin iç bölünüşünün Anayasanın 115. ve 116 nci maddelerinde gösterilenin dışında herhangi bir şekil alamıyacağına yani Türkiye'de özerk bölgeler kurulamıyacağını ifade etmektir. Bunun gibi, Türkiye'nin federe devletlerinden kurulu bir Federal Devlet olarak ta teşkilâtlanamıyacağını, incelemekte olduğumuz bu madde ifade etmektedir. Söz konusu maddeye de, Anayasanın 1., 3. ve 57 nci maddeleri kaynaklık etmiştir (1).

4 — Azınlık Yaratılmasının Önlenmesi

Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dinî kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

Siyasî partiler, Türk dilinden ve kültüründen gayrı dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler (SPK, m. 89).

SPK nun 89 uncu maddesinin öngördüğü fiillere uygun bir amaç güdülmesi halinde millet ve ülke bölünmezliği ve bütünlüğü bundan zarar görür. Şu halde, SPK nun 89 uncu maddesindeki «azınlık yaratılmasının önlenmesi» ile ilgili hükümler, aynı Kanunun önceki maddelerinde (m. 87-88) yazılı hususların bir devamı niteliğindedir. Ve Anayasanın 3. ve 57 nci maddelerinin ilk fıkralarına tamamen uygundur.

SPK nun Millet Meclisindeki görüşmeleri sırasında bir milletvekilinin incelemekte olduğumuz 89 uncu madde ile ilgili itirazlarını başka bir açıdan ele alarak şöyle cevaplandırılmıştır.

(1) Bkz.: Millet Meclisi S. Sayısı: 5. 32.

«Bu önerge kabul edildiği takdirde, Atatürk Milliyetçiliğini aykırı biçimle Kürtçü, Çerkezci ilâhare faaliyetlerin partiler tarafından yapılmasına imkân hâsıl olur (1).»

Gerçekten, Millî Mücadelede, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda ve Atatürk devrimlerinde önemli bir unsur olan Atatürk Milliyetçiliği, herhangi bir şekilde bölücü ve ayırıcı, ırkçı, mütecaviz, şöven bir karakter taşımadığı âşikârdır. İşte, bu sebeple SPK nun 89 uncu maddesindeki «azınlık yaratılmasının önlenmesi» ile ilgili hükmü, Anayasanın başlangıcında yer alan milliyetçilik umdesinin bir teyidi saymak ta mümkündür (2).

C — Lâik Devlet Niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin Korunması

1961 Anayasası, lâiklik ilkesini, Atatürk Devriminin temel ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir (1). İşte, 19 uncu maddede yer alan din istismarını önleyici tedbirler ve 57 inci maddenin ilk fıkrasındaki «lâik Cumhuriyet ilkeleri» ibâresi, 153 üncü madde ile özel olarak korunan «devrim kanunları» ile ilgili hükümler, lâik Devlet niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin Anayasadaki yerini göstermektedir. Böylece, Türk Milletinin bugünkü ve yarınki menî varlığının vazgeçilmez unsuru olarak Atatürk Devriminin bir bütün halinde muhafazası Anayasa teminatına bağlanmıştır.

SPK nun üçüncü bölümü'nün «lâik Devlet niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin korunması» başlığını taşıması yerindedir. Zira, lâiklik, Türkiye için din ve devlet ayrığından çok, Atatürk devrimciliğini korumadır.

(1) Bkz.: MMTD., c. 39, s. 290.

(2) TIKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 24.

(3) Bkz.: TUNAYA: Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1970, s. 568-570; MMTD., c. 26, s. 430-432.

1 — Lâiklik İlkesinin Korunması

Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini değiştirmek amacını güdemezler (SPK, m. 92).

Türkiye Cumhuriyetinin niteliklerinden biri «lâik» bir hukuk devleti oluşudur. Bu husus, 2 nci maddede belirtilmiştir. «Lâik» niteliğinin anlamı şudur: Bu ilke, herşeyden önce dinin Devlet işlerine karışmasına ve hukukun akli olmıyan (nakli) kaynakların tesiri altında bulunmasını reddeder (1). Bunun dini inkâr mânasına gelmediği, 2 nci maddeye ait Gerekçe'de belirtilmiştir. Din, böylelikle, fertlerin vicdanına terkedilmiş olmaktadır. Nitekim, 19 uncu maddeye vicdan ve din hürriyetiyle ilgili ayrıntılı hükümler konulmuştur.

Bu madde, aynı zamanda dinî duyguların siyasi alanda bir aldanma ve aldatma vasıtası haline getirilmesini önlemek için konulmuştur. Ancak, siyasî partilerin önemine uygun olarak, lâiklik esasına aykırı siyasî partilerin öteki derneklerden farklı olarak herhangi bir mahkeme tarafından kapatılamıyacağı, buna ancak Anayasa Mahkemesinin yetkili olduğu belirtilmiştir.

Sırası gelmişken bir kere daha ifade etmek isteriz: Lâiklik, meselesinde en önemli hususu, teokratik rejimin bir daha avdet edememesi esasında toplanır. Anayasa Komisyonu Sözcüsü, bu konuda Temsilciler Meclisinde şöyle konuşmuştur :

«Genel oyun kabul edildiği, fakat okuyup yazma bilen ve tahsil görenler nispetinin çok düşük olduğu bir memlekette, halkın bir an için gaflet göstermesinden faydalanılarak t e o k r a t i k d e v l e t hedefine de ulaşılabilir (2)».

İşte, siyasî partilerin, böyle bir hedefe yönelmeleri, SPK nun 92 nci maddesiyle yasaklanmış bulunmaktadır: «*Siyasî partiler, Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini değiştirmek amacını güdemezler.*»

(1) Lâiklik ilkesinin anlamı konusunda bkz Lütü DURAN; Anayasa Öntasarısı hakkında M. Raporu (Öztürk, c. I, Ankara 1966, s. 120 vd.).

(2) Bkz.: TMTD., c. 3, s. 92 vd.

2 — Halifeliğin İstenemeyeceği

Türkiye Cumhuriyetinin biraz önce incelediğimiz «lâik» niteliğinin bir icabı olarak siyasî partiler, Halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemezler (SPK, m. 93).

Böyle bir gaye güdecek bir siyasî partinin taraftar topluyamayacağı düşüncesindeyiz. Zaten toplumun zinde kuvvetleri, böyle sine çağ-dışı amaç güden bir partiyi, fiilen siyasî hayatın dışına mukteldirler. SPK nun bu konuda ihtiva ettiği hükmü «eğitici» yönü bakımından yerinde bulmaktayız.

3 — Lâik Devlet Düzeninin Korunması

Siyasî partiler, Devletin sosyal, iktisadî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî yahut şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edici ve kötüye kullanıcı faaliyetlerde bulunamazlar (SPK, m. 94).

Lâik Devlet düzeninin korunması, demokratik düşüncenin bir gereğidir. Esasen, demokratik düşünce, son iki yüzyıl içinde siyasî kudretini geliştirdiği ölçüde lâik şekiller altında gelişmiştir. Böylece, Allahın hâkimiyeti kavramı yerine, halk hâkimiyeti ve bütün insanların Allahın önünde eşitliği ilkesi yerine, bütün insanların kanun önünde eşitliği prensipi geçmiştir (1).

SPK nun 94 üncü maddesinde yer alan lâik devlet düzeninin korunması ile ilgili hükümlere Anayasanın 2., 19. ve 57 nci maddeleri kaynaklık etmiştir. Zaten, bu madde, Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasının bir kararıdır. Sadece «siyasî» kelimesi maddeye alınmamıştır. Zira, «siyasî» kelimesinin anlamı maddede geçen «sosyal, iktisadî veya hukukî temel düzen» ibâresindedir.

4 — Din Farklılığına Dayanma Yasası

Din veya mezhep veya tarikat esasına veya adına dayanan siyasî partiler kurulamaz (SPK, m. 95).

(1) LEIBHOLZ, G., Strukturprobleme der Modernen Demokratie, Karlsruhe 1968, s. 101 vd.

Böyle bir partinin kurulamayacağı, Anayasanın 57 inci maddesinin ilk fıkrasında açıklanmıştır. Zira, din veya mezhep veya tarikat esasına dayanan bir parti «lâik Cumhuriyet ilkeleri» ile bağdaşamaz.

5 — Partilerin Dinî Gösteri Yapamaması

Siyasî partiler, herhangi bir şekilde dinî tören tertipliyemez veya parti sıfatıyla bu gibi törenlere katılamazlar.

Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile bir parti üyesinin ölümü halinde veya parti nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya siyasî haklarına sahip bir bağımsız şahsiyetin cenaze töreninin temsili ve parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri ve bayramlaşmalar, yukardaki yasağın istisnasıdır (SPK, m. 96).

Görülüyor ki, siyasî partilerin herçesit dinî gösterilere katılmaları yasaklanmıştır. Bir partiyi temsile yetkili şahısların bir dinî törene parti adına mı, yoksa kendi adlarına mı katıldıklarını tâyin güçlük doğurabilir. Bu hususta, elbette ki, o partinin böyle bir harekete atfedeceği önem bir ölçü olabilir. Bunun gibi, basın ve sair müesseselerin, böyle bir katılmaya vereceği değer sonunda propaganda yapılması yoluna gidilirse, SPK nun 96 ncı maddesi ihlâl edilmiş demektir. Bütün bu hususları, takdir edecek olan Anayasa Mahkemesidir (1).

6 — Atatürk Devrimlerinin Korunması

Siyasî partiler, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erdirtmek ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini korumak amacını güden aşağıdaki kanunların hükümlerine ve amaçlarına aykırı amaç güdemezler. Bu kanunlar yedi tanedir ve şöyle sıralanmaktadır :

- a) 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu,
- b) 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası hakkında Kanun,
- c) 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler-

(1) Bkz.: Millet Meclisi S. Sayısı: 527, s. 34.

- le Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun,
- d) 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile kabul edilen evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medeni nikâh esasına ve aynı kanunun «Evlendirme memuru, merasimin hitamı üzerine derhal karı ve kocaya bir evlenme kâğıdı verir. Evlenme kâğıdı ibraz edilmeden evlenmenin dinî merasimi yapılamaz. Bununla beraber, evlenmenin tamamıyeti dinî merasimin icrasına mütevakıf değildir» hükmünü sevkeden 110 uncu maddesine,
- e) 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun,
- f) 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü hakkında Kanun,
- g) 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.

İşte, yukardaki yedi kanun hükümlerine ve bu kanunların amaçlarına aykırı amaç güden partilerin kapatılabileceği SPK nun 97 nci maddesiyle öngörülmüştür (Ayrıca bkz.: SPK, m. 110).

Devrim kanunu olarak adlandırılan bu kanunlar, Anayasanın 153. ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanununun 24 üncü maddesinde yer almıştır. Bu kanunlardan ilk sırada yer alan TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU'nun bir özelliği şudur: Türkiye «İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Sözleşmesine Ek Protokolün 2 nci maddesini bu kanun hükümlerini ihlâl etmemek» kaydıyla tasdik etmiştir.

Gerek Anayasa ve gerekse Anayasa Mahkemesi Kanunu, devrim kanunları arasında 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı «Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun» u da zikretmiş bulunmaktadır. Oysaki, bu kanun, SPK nun incelemekte olduğumuz 97 nci maddesinde değil, aynı kanunun 85 inci maddesinde yer almıştır. Bu maddede, söz konusu kanun ile yasak edilen sultanlığa ait lâkap, unvan, nişan ve madalyaları ihya etmek amacını siyasî partilerin güdemeyecekleri açıklanmıştır.

Gerek bu kanun ve gerekse yukarda birer birer sayılan öteki devrim kanunları aleyhine Anayasa Mahkemesinde iptâl dâvası açılmıyacağı gibi bu mahkemeye itirazen de başvurulamaz (44 sayılı Kanun, m. 24/son fıkra).

Zaten, Anayasanın kendisi, bu kanunların Anayasaya aykırı buldukları şeklinde anlaşılamayacaklarını ve yorumlanamayacaklarını hükme bağlamıştır (Any. m. 153/1). Buna göre, bu kanunların hepsi, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacı güden «devrim kanunları»dır.

Görülüyor ki, gerek Anayasa ve gerekse SPK (ve Anayasa Mahkemesi Kanunu, m. 34) Türk milletinin dünya milletleri arasında lâik olduğu yeri alması ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması bakımından Atatürk Devrimine lâik olduğu önemi vermişlerdir.

1950 ile 1960 yılları arasında Atatürk Devriminin bir kısmının millete mal olduğu, bir kısmının ise malolmadığı yolundaki telkin, propaganda ve hareketleri önlemek için SPK nun 97 nci maddesine bu hükmün konulması yerinde olmuştur.

7 — Diyanet İşleri Başkanlığının Yerinin Korunması

Siyasî partiler, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare (1) içinde yer almasına dair olup Anayasanın 153 üncü maddesinde ifadesini bulan Atatürk devrimlerinin temel amacını korumak için konulmuş bulunan Anayasanın 154 üncü maddesindeki prensip hükmüne aykırı amaçlar güdemezler (SPK, m. 98).

SPK nun atıfta bulunduğu Anayasa hükümleri gereğince (m. 153/1). Atatürk devrimlerinin temel amacı, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğinin korunmasıdır. Yine Anayasanın 154 üncü maddesine göre genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir. İşte, siyasî partiler, bu Anayasa hükümlerine aykırı amaçlar güdemezler. SPK nun 98 inci maddesinin anlamı budur.

Anayasanın 154. ve SPK nun 98 inci maddesiyle Diyanet İşleri

(1) Genel idarenin merkez kuruluşları konusunda bkz.: A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: Türkiyenin İdari Yapısı, Gözden geçirilmiş üçüncü bası, Ankara 1972, 79 vd.

Başkanlığının genel idare içinde yer almasının gerekçesi şudur: «Dini inanç ve kanaat hürriyetini temel hak ve hürriyetler arasında ilân eden, ibadet ve dini törenlerin serbestliğini teminat altına alan Anayasada, sosyal bir müessese olarak dinin taşıdığı önem bakımından Diyanet İşleri Başkanlığının bugüne kadar olduğu gibi, genel idare içinde yer alması tabii ve zarurî görülmüştür (1)».

Gerek Anayasada ve gerekse SPK da geçen «Diyanet İşleri» müslümanlığın itikada ve ibadete ait işleri» karşılığı kullanılmıştır.

Şu halde, özet olarak diyebiliriz ki, SPK nun 98 inci maddesi, Anayasanın 153. ve 154 üncü maddelerindeki esaslara uygun olarak Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasını teyid etmektedir. Böylece, Anayasanın birçok maddelerinin ve bütünü- nün kaynağını teşkil eden; ayrıca 153 üncü maddede ifadesini bulan ATATÜRK DEVRİMİ'nin temel amacı korunmuş olmaktadır.

8 — Cumhuriyetin Büyük Kurucusuna Saygı

Siyasî partiler, Türk Milletinin Kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Atatürk'ün şahsiyet ve faaliyetlerini veya hatırasını kötölemek veya küçük düşürmek amacı güdemezler (SPK, m. 99).

Atatürk'e saygı vecibesi, yalnız siyasî partiler için değil, bu ülkede yaşayan herkes için kaçınılmaz bir görevdir. Bunun bir hüküm halinde SPK nun 99 uncu maddesinde yer alışı «eğitici» bir nitelik taşımaktadır ve yerindedir.

Atatürk'ün şahsiyetine, faaliyetlerine ve hatırasına yapılan hücumların hedefi, O'nun lâiklik ve devrimcilik niteliklerini küçültmek gayesi taşıdığından böyle bir saygı vecibesi SPK nun incelemekte olduğumuz üçüncü bölümünde yer almıştır. Nitekim, bu bölümün başlığı «Lâik Devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması» şeklindedir.

İşte, SPK nun sekiz maddesi (m. 92-99) içinde toplanan hükümlerle Devletin «lâik» niteliği izah etmeğe gayret ettiğimiz şekilde korunmuş bulunmaktadır. Bu maddelerde yer alan hususlar, siyasî partiler hakkında birer kapatma sebebi kabul edilmekle «lâ-

(1) Anayasanın 154 üncü Maddesine Ait Gerekçe.

iklik» umdesi Anayasanın 57 inci maddesinin ilk fıkrasındaki hükme paralel olarak teminat altına alınmıştır.

9 — Millî Nizam Partisinin Kapatılması

Lâik Devlet niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin korunmasıyla ilgili olarak tespit ettiğimiz hükümler ilk olarak 20.5.1971 tarihinde bir siyasî parti (Millî Nizam Partisi) hakkında uygulanmıştır (2).

Aşağıda sıra ile önce C. Başsavcılığının İddianamesinin özetini, kısaca duruşma safhalarını, sonra partiin savunmasını ve nihayet kapatma hükmünü, daha sonra da karar dolayısıyla görüşümü zü belirteceğiz.

a) İddianamenin Özeti

C. Başsavcılığının İddianamesinde; MNP Genel Başkanı ve Genel İdare Kurulu üyelerinin, lâikliğe aykırı beyanlarda buldukları, fiiller yaptıklarının teyp bantlarının çözümü ile dosyada bulunan metinlerden anlaşılıp bu haliyle Anayasanın 2, 19, 21, 57 nci maddelerinin ihlâl edildiği ve Siyasî Partiler Kanununun 4. Bölümünde yer alan yasakların çiğnendiği, Siyasî Partiler Kanununun 92, 94, 97 ve 101'nci maddelerine aykırı faaliyetlerde bulunduğu belirtilerek, MNP'nin Siyasî Partiler Kanununun 111'nci maddesinin 2'nci bendine göre kapatılması istenmiştir.

b) Duruşma Evreleri

Anayasa Mahkemesi duruşma salonunda iddianamenin okunmasıyla 8.4.1971'de başlanılan dâvanın ilk duruşmasında Millî Nizam Partisinin Genel Başkanı da hazır bulundurulmuştur. Dâva dolayısıyla Anayasa Mahkemesi önünde bin kadar dâvli parti taraftarı toplandığından, Anayasa Mahkemesinde özel güvenlik tedbirleri alınmıştır. Duruşma salonuna basın mensupları ile özel davetiye alanlar girmiştir. Partiyi 17 avukat savunmuştur.

(1) AnyMK., 20.5.1971, 1 (parti kapatılması)/1, RG: 14.1.1972-14072, s. 1-18.

(1) Selçuk ÖZÇELİK: 1961 Anayasası Ders Notları. İstanbul 1968, s. 157 vd.

Anayasa Mahkemesi 28.4.1971 günlü duruşmada, dâvvada uygulama durumunda bulunduğu Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanunun 32 nci ve Siyasî Partiler Kanununun 108 nci maddelerinde yer alan dâvanın duruşmalı olarak bakılmasına ilişkin hükümleri Anayasanın 148 nci maddesinin ikinci fıkrasına aykırı görüldüğünden bu «bekletici meseleyi» kararlaştırmak üzere dâvayı geri bırakmıştır. 6.5.1971 günü söz konusu bekletici mesele karara bağlanmış ve belirtilen hükümler iptal edildiğinden (1) Millî Nizam Partisinin kapatılması hakkındaki dâvaya dosya üzerinde inceleme ile devam edilmiştir (2).

c) Partinin Savunması

Dâvalı Partinin savunması usule ilişkin itirazlar dışında esas itibariyle «SPK da öngörülen Parti Yasakları İnceleme Kurulunun suç işledikleri ileri sürülen parti, üyelerinin partiden ihraç için herhangi bir inceleme ve tebligatta» bulunmadığı hususuna dayanmıştır. Dâvalı Partinin Genel Başkanı, 8.4.1971 günkü duruşmada dâvanın yaklaşan 10 Ekim Senato seçimleri dolayısıyla MNP nin en büyük bir siyasî rakip görülmesi sebebiyle ve siyasî maksatlarla açıldığını» ileri sürmüştür; parti kongresinde, kongre salonlarına asılan Türkün Anayasasına İslâm yazacağız sözünü hatırlamadığını öne sürmüştür. Bir konuşmasında parti amblemindeki parmak işaretinin «Tekbir» anlamına geldiği yolunda bir sözünü ise şöyle savunmuştur: «Hayır, orada söylenen tekbir, dinimizdeki tekbir değil, (Tek bir) anlamındadır.»

d) Kararın Gerekçesi

Parti, kuruluş ereği, çalışma düzeni, faaliyet ve bu arada propaganda ve telkin yönü bakımlarından Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırı bir tutum ve durumun içindedir. Bu aykırılık başlıca, bir yandan Anayasa'nın başlangıç kısmındaki «Milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği» ilkesi ile; vicdan ve din hürriyetine ilişkin 19 uncu maddesi ile ve din öğrenimini kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin d ekanuni temsilcilerinin isteklerine bağlı tutan dördüncü ve

(1) AnyMK., 6.5.1971, 27/50, RG: 22.10.1971-13994, s. 10.

(2) 20.3.1973 günü yürürlüğe giren 1699 sayılı kanunla (RG: 20.3.1973) Anayasanın 148 inci maddesine parti kapatma dâvalarının dosya üzerinde değil, duruşmalı olarak yapılması kuralı konulmuştur.

Devletin sosyal, iktisadî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacı ile her ne surette olursa olsun dini veya din duygularını, yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmeyi veya kötüye kullanmayı yasaklayan beşinci fıkralar hükümleriyle, siyasî partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine uyması zrunluğunu getirmesi 57 nci maddenin birinci fıkrası kuralı ile; öte yandan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun dördüncü kısmında yer alan hükümlerden siyasî partilerin Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini değiştirmek amacını gütmelerini yasaklayan 92 nci, Halifeliğin yeniden kurulması amacını gütmelerini yasaklayan 93 üncü, Devletin sosyal, iktisadî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî yahut şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edici ve kötüye kullanıcı faaliyetlerde bulunmalarını yasaklayan 94 üncü maddeleriyle doğrudan doğruya çelişkiye ve çatışmaya düşmek biçiminde kendisini göstermektedir.

e) *Kararın Hüküm Fıkrası*

Delil nitelikleri ele alınarak yukarıda tartışılan ve değerlendirilen belgelerin ışığı altında Milli Nizam Partisinin amacının ve faaliyetlerinin Anayasa'nın Başlangıç Kısmı, 2, 19, ve 57 maddeleri ilkelerine ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun Dördüncü Kısmında yer alan 92., 93. ve 94. maddelerine aykırı düştüğü ve 648 sayılı Kanunun 111. maddesinin 2 sayılı bendinde kapatma koşullarının böylece gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Şu durumda partinin temelli olarak kapatılmasına karar verilmesi gereklidir.

f) *Anayasa Mahkemesinin 1971/1 Sayılı Kararı Hakkındaki Görüşümüz*

Anayasa Mahkemesinin 20.5.1971 tarihinde Milli Nizam Partisi hakkında verdiği bu karar Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasındaki ve 94 üncü maddelerindeki ilgili hükümlerin ilk uygulanışını teşkil etmektedir. Derhal belirtelim ki, bu kararda varılan sonuca katılmaktayız. Milli Nizam Partisi, yukardaki açıklama-

malarından anlaşılacağı üzere «teokratik devlet» hedefine ulaşmak istediğinden kapatılmıştır.

Genel oyun kabul edildiği, fakat okur yazar oranının da düşük olduğu ülkemizde vatandaşların bir an gaflet göstermesinden faydalanarak bu parti iktidar olmak istemiştir. Parti Genel Başkanının duruşma sırasında, kendi partisini seçimlerde büyük bir siyasi kuvvet olarak göstermesi mübalağa olarak kabul edilse dahi, siyasi gelişmeleri izleyenler bu partinin çok kısa zamanda nasıl çığ gibi büyüdüğünü hayret ve endişe ile görmüşlerdir (1).

20.5.1971'de Anayasa Mahkemesinin bu parti hakkında oybirliği ile verdiği kapatma kararında partinin belirttiğimiz hükümlere aykırı durumu, tutumu ve davranışı ortaya konmuştur.

Alman Federal Cumhuriyetinin federasyon oluşu sebebiyle fazla ilgili tedbirler, parti kapatma kararlarında büyük bir yer tutmaktadır. Türk Hukuku bakımından böyle bir mesele söz konusu değildir. Ve Anayasa Mahkememizin söz konusu kararında bu konu üzerinde fazla durulmamıştır.

SONUÇ

Yukardaki açıklamalarımızın ışığında vardığımız sonuç şudur: Partilerin kapatılması konusundaki kanun hükümleri, lâiklik umdesini yakından ilgilendirmesi bakımından siyasi hayatın temel taşları durumundadır. Bunun içindir ki, bu konu, çalışmamızın özünü teşkil etmiş ve ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılabileceği gerek Türk ve gerekse Alman Hukuklarında birer Anayasa kuralıdır. Bu kural, 1961 Anayasamıza 1949 Alman Anayasasından alınmıştır. Her iki anayasa, parti kapatmayı «anayasaya aykırılık» hususuna bağlamaktadır. Alman Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrası gereğince, federal cumhuriyetin varlığını tehlikeye sokan veya hür demokratik düzeni ihlâl eden veya yoketmek isteyen partileri» Anayasaya aykırıdır. İşte, bu Anayasa hükümleri, 1952 ve 1956

(1) Bu hususta bkz.: TERCÜMAN Gzt., 9.4.1971, s. 1; CUMHURİYET Gzt. 11.3.1971, s. 1; 16.4.1971, s. 1. «Bu parti 26:1:970 gününde kurulmuş; bir yıl içinde 63 ilde ve 400 ilçede kuruluşunu tamamlamış ve yüzbinlerce taraftar olan partilerden biri durumuna gelmiştir. (Bkz: AnyMK'daki parti adına verilen bilgi. RG: 14.1.1972-14072, s. 14, sū: 2).

tarihlerinden Federal Anayasa Mahkemesinin sonuca bağladığı iki parti kapatma dâvasında gayet mükemmel bir şekilde yorumlanmış bulunmaktadır.

1961 Anayasamızın bu konudaki hükümleri (m. 19/son fıkra ve m. 57) Alman Anayasasının 21 inci maddesinden belirttiğimiz Federal Anayasa Mahkemesi kararları gözönünde bulundurularak ve ülkemizdeki siyasal deneylerin ışığında tamamlanarak alınmıştır.

Çalışmamız, siyasî partilerin lâikliğe aykırılık sebebiyle Anayasa Mahkemesi kapatılabilmesinin hangi ihtiyaçtan doğduğunu ve uygulanmakta oluşunun sebeplerini bulmak; bu meselenin pozitif hukuk açısından ne gibi bir şekil aldığını incelemek; bu konudaki mevzuat hükümlerini tespit etmek ve değerlendirmek gayesi ile yapılmış bir araştırmadır.

Partilerin lâiklik esasına aykırılık sebebiyle kapatılması ile ilgili pek dağınık manzara arzeden mevzuatımızın ihtiva ettiği hükümleri açıklığa ve kesinliğe kavuşturmayı bir sisteme bağlamağa çalışırken bazı sonuçlara varılarak bunlar araştırmamızın ilgili yerlerinde açıklanmıştı. Aşağıda bu sonuçlardan ve elde ettiğimiz gözlemlerden önemli gördüklerimizi özetliyerek sunacağız.

Vicdan ve din hürriyetine aykırı şekilde dince kutsal sayılan şeyleri istismar eden partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılacağı Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasında açıklanmıştır. Lâikliğe aykırı diğer fiil ve durumlarını varlığı halinde ise, Anayasanın 57 nci maddesi, partilerin yine Anayasa Mahkemesince temelli kapatılmasını öngörmektedir. Bu mahkemeden başka, hiçbir yargı organı veya merci böyle bir yetkiye sahip değildir.

Şu halde, «demokratik ve lâik cumhuriyet ilkeleri» ne ve lâiklik esasına aykırı fiillerin işlenmesi halinde partileri kapatmaya ancak Anayasa Mahkemesi yetkilidir.

Böylece, siyasî partilerin lâikliğe aykırılık sebebiyle Anayasa Mahkemesince kapatılması konusunda hazırladığımız bu çalışmanın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Araştırmalarımız ve buna dayanan incelemelerimiz gösteriyor ki, Anayasa Mahkemesinin bu konuda yetkili kılınması yerindedir ve bu düzenleme, partilerin taşıdığı büyük önemin bir sonucudur. Zaten, böyle kuruluşların Devlet hayatındaki büyük rol ve önemleri, onların herhangi bir dernekten ayrı hükümlere bağlanmasını gerektirir. Bu esasa aykırı bir dü-

zenleme, ne ihtiyaçlara ve ne de onlara tanınması gereken teminata uygun düşer. İşte, bunun içindir ki, siyasî partilerin, 1961 Anayasasından önce olduğu gibi, bir sulh mahkemesi tarafından kapatılmasını önleyen Anayasanın 19. ve 57 nci maddelerindeki hükümleri yerindedir.

Çalışmamızın önemli noktasını teşkil eden, parti kapatma davaları, hukukla siyasetin birbirlerinden ayrılmalarına imkân olmayan, âdeta bitiştikleri birçok meseleye ışık tutucu niteliktedir.

Dileğimiz odur ki, ülkemizde, partiler arasında lâikliğin uygulanışı bakımından mevcut tutum ve davranışlar silinsin. Hiç değilse, lâiklik konusundaki bu görüş ayrılıkları, parti hürriyetini zedelemeyecek bir çerçeve içinde kalsın. Böylece, siyasî partiler, DEVLETİMİZİ çağımız ihtiyaçlarına uyduracak olan LÂİKLİK umdesini benimsiyerek bir serbest rekabet ortamında gelişsinsinler. Ancak, bundan sonradır ki, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, kendilerinden beklenen görevleri yerine getirebilirler, düşüncesindeyim.

Burada tekrar şu hususu hatırlamak yerinde olacaktır: Siyasî Partiler Kanununun sekiz maddesi içinde (madde: 92-99) toplanan kurallarla Devlet'in « l â i k » niteliği, açıklamaya gayret ettiğimiz şekilde korunmuş bulunmaktadır. Bu maddelerde yer alan yasaklamalar, siyasî partiler hakkında birer k a p a t m a sebebi kabul edilmekle l â i k l i k umdesi, Anayasanın özellikle iki maddesindeki (madde: 19 ve 57) hükümlere paralel olarak güvence altına alınmış olmaktadır. Bu kapatma sebeplerinin varlığı yani lâikliğe aykırı fiillerin işlenmesi durumunda, siyasî partilerin kapatılmasına karar verecek tek yargı organı A n a y a s a M a h k e m e s i şimdiye kadar yalnız bir siyasal partiyi kapatmıştır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN BÂZİ YETKİLERİ KONUSUNDA ALMAN HUKUKUYLA MUKAYESELİ BİR İNCELEME

Dr. Özkan TIKVEŞ

GİRİŞ

Siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümler, Anayasanın 19 ve 57 nci maddesiyle Anayasa Mahkemesi Kanununda ve SPK da yer almaktadır. Bu hükümler, ilk defa 15.10.1968 tarihinde bir partiye uygulanmış ve daha sonra 1971'de iki siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesinde kapatma dâvası açılmış ve bu partiler de kapatılmıştır (1).

KISALTMALAR: Any. = Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; AnyMK. = Anayasa Mahkemesi Kararı; B. = Birleşim; BVerfGE. = Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts; CSTD. = Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi; m. = Madde; MMTD. = Millet Meclisi Tutanak Dergisi; RG. = T. C. Resmî Gazete; SPK. = Siyasi Partiler Kanunu.

(1) Söz konusu partilerden biri 19.5.1971'öe lâikliğe aykırılık nedeniyle kapatılmıştı. Bu konu ile ilgili olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin bu sayısındaki «Cumhuriyetimizin elli yıllık döneminde lâikliğe aykırı partilerin kapatılması sorunu» başlıklı yazıya bakılabilir.

İşte, bu yazımda siyasi partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılması konusundaki hükümler Alman hukuku ile mukayeseli olarak incelenecektir.

1. § — GENEL OLARAK

Siyasi partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılabilecekleri, ilk defa, 1949 tarihli Alman Anayasası ile hükme bağlanmış, bu hükümler ilke olarak daha sonra yürürlükteki Anayasamıza alınmıştır. Bu sebeple önce genel olarak Alman Anayasasının hükümleri incelenecek, sonra 1961 Anayasamıza geçeceğiz.

I — Alman Anayasası, m. 21/2

Bu Anayasa, partilerin kapatılmasını «Anayasaya aykırılık» hususuna bağlamaktadır. Hangi durumların böyle bir aykırılık doğuracağı ise, şöyle açıklanmıştır:

«Almanya Federal Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye soktuğu veya hürriyetçi demokratik temel düzeni ihlâl ettiği veya yoketmek istediği güttüğü amaçlar ve taraftarlarının tutum ve davranışlarıyla meydana çıkan siyasi par-

tiler Anayasaya aykırıdır (m. 21/2, ilk cümle)».

Görülüyor ki, Alman Anayasasının bu hükümleri gereğince partilerin kapatılabileceği durumlar şunlardır:

- a) Almanya Federal Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye sokmak;
- b) Hürriyetçi demokratik temel düzeni ihlâl etmek veya yoketmek.

İşte bu durumlarda, taraftarlarının tutum ve davranışları ile faaliyet gösteren ve yukardaki amaçları güttüğü anlaşılan siyasi partiler Anayasaya aykırıdır (1).

Anayasaya aykırılık hususunu tespiti yalnızca Anayasa Mah-

(1) Bkz.: KONRAD HESSE: Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 4., neubearbeitete Auflage, Verlag C. F. Müller Karlsruhe 1970, s. 277 vd.

kemesinin yetkili bulunduğu aynı Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrasında ikinci cümle olarak açıklanmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak ayrıntılı hükümlerin bir federal kanunla düzenleneceği ise m. 21/3'te belirtilmiştir. Bu kanun çıkarılmadan önce de yukardaki Anayasa kurallarının uygulandığından söz konusu kurallar Alman Federal Anayasa Mahkemesince gayet geniş bir şekilde yorumlanmış bulunmaktadır.

İşte hemen aşağıda Federal Anayasa Mahkemesinin içtihatlarından çıkan anlam üzerinde duracağız.

Alman Federal Anayasa Mahkemesine göre, bir siyasi partinin kapatılmak suretiyle siyasi hayatın dışına atılabilmesi «hür demokratik düzeninin en yüksek prensiplerini reddettiği» durumlarda düşünülebilir. Anayasanın hür demokratik temel düzen deyimiyile ifade etmek istediği hususlar şöylece belirtilebilir.

Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası, bir partinin hür demokratik temel düzene zarar vermek veya onu bertaraf etmek «amacı ile hareket etmesini» şart koşmaktadır. Yani yalnızca maksat unsuru yeterli değildir, bir fiilin varlığı da şarttır. Bununla birlikte, bir partinin kapatılması için Anayasanın 21/2. maddesi gereğince karar alınabilmesi Ceza Kanununun 81 inci maddesindeki fiilin unsurlarının (vatana ihanet teşebbüsleri hazırlarının) fiilen gerçekleşmesi aranmaz. Zira, Ceza Hukukunda bir ferdin belirli, sınırlandırılmış, önceki bir hareketine ceza verilmesi, yapılan bir haksızlığın cezalandırılması söz konusudur.

İşte bu sebeple, Ceza Kanununun 81 inci maddesi gereğince, Anayasaya aykırı bir teşebbüsün belirli, somut hazırlıklar olduğu ispat edilmelidir. Kazai içtihadın da fiilin sabit olduğuna dair emarelerin ısrarla aranmasına tasvip etmek gereklidir. Failde esas itibariyle Anayasaya muhalif bir tutum ve davranış olmadığı hallerde de böyle bir sonuç doğmuş olabilir.

Bir partinin Anayasaya aykırılığının, Anayasa Hukuku bakımından unsurları başkadır: Burada Ceza Kanununun 81 inci maddesindeki anlamda somut bir teşebbüs aranmaz. Buna karşılık, bir siyasi partinin hedeflerinin, amacının mevcut düzene karşı mücadeleye tevcih edilmesi gereklidir. Bundan başka, bütün faaliyetlerde (sorumlu partililerin propaganda konuşmaları da buna dahildir) partinin plânlı olarak izlediği siyasi hareket tarzının tespit edile-

bilmesini mümkün kılacak şekilde açıkca ifade edilmiş olmalıdır. Ceza Hukuku müeyyidelerinin kesinlik isteyen karakteri burada aranmaz. Başka bir deyişle, Anayasaya aykırı plânlara dahil olduğu hükmedilen fiillerin, teşebbüs veya hazırlık hareketlerinin ceza hukukunun anladığı anlamda olmasına da ihtiyaç yoktur. *Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre, bir partiye karşı müdahalede bulunulması, mahiyeti itibarıyla önleyici bir tedbir, geleceği teminat altına almazdır. Bir partinin hür demokratik düzene karşı, şimdiye kadarki sözler ve fiillerle aşikâr bir hale geçmiş genel tutumuyla ortaya çıkan tehlikeleri zamanında bertaraf etmek gereklidir (2)».*

Görüldüğü gibi, Alman Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrasının maksadı, demokrasiye karşı partilerin teşekkülüne engel olmaktır.

Alman Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre, Anayasaya aykırı maksatlarını, yakın bir gelecekte gerçekleştirme imkânını normal ölçülerle haiz olmasa bile, Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası anlamında, Anayasaya aykırı olabilir (3).

Alman Federal Anayasa Mahkemesine göre, bir partinin hedeflerinin tespiti için şu hususlara bakılmalıdır:

Bir partinin hedefleri, programından ve öteki parti kademelerinin açıklamalarından, partinin siyasî ideolojisi hakkında söz söylemeye yetkili olarak tanınmış muharrirlerin yazılarından, parti ile gelenlerinin sözlerinden, partinin içinde kullanılan eğitim ve propaganda araçlarından, ayrıca parti tarafından yayınlanan veya onun nüfuzu altında bulunan gazete ve dergilerinden anlaşılır. Bütün bunlardan başka, parti organlarının ve taraftarlarının tutum ve davranışları, maksadın tespitine yarar (4).

Siyasî partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılabilmesi konusunda Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan bu hükümler, önceki rejime karşı bir tepkinin sonucudur.

Nitekim, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda Alman Nasyonal - Sosyalist İşçi (Nazi) Partisi o zamanki Anayasanın bahsettiği bütün imkânlardan faydalanarak iktidarı ele geçirmişti. Şu var ki, bu

(2) BVerGE, V, 142.

(3) BVerGE, V, 143.

(4) BVerGE, V, 144.

parti meşru yollardan bir defa iktidara geldikten sonra demokratik düzeni ortadan kaldırmış ve bir diktatörlük kurmuştur.

İşte bu olay, 1949 Alman Anayasasının siyasi partileri düzenleyen 21 inci maddesinin hazırlanmasında başlıca âmildir.

Şu halde, siyasi partiler konusundaki Alman Anayasası hükümleri, bir taraftan onları demokrasiyi tahrip edici birer unsur haline gelmelerini önlemekte, bir yandan da Anayasa Mahkemesinin kararı olmadıkça siyasi hayatın dışına atılabilmelerine imkân tanımaktadır.

Yine Alman Federal Anayasa Mahkemesi bir siyasi partinin (Sosyalist Devlet Partisi = Nazi eğilimli Parti) kapatılması dâvasında yukarda belirttiğimiz hususu şöyle açıklamıştır:

«Siyasi partiler, Anayasaya aykırılıklarına hükmedilmedikçe siyasi iradenin oluşumuna serbestçe katılma fonksiyonlarını yerine getirirler. Kendilerine tanınan hürriyetten kayıtsız şartsız yararlanırlar. Seçimlerde ulaştıkları başarıların sonuçlarından yoksun bırakılamazlar. İşte Anayasanın bu himayesine mazhar olabilmek için siyasi parti tanımının unsurlarına sahip olmak gereklidir. Böyle bir himayeden, bütün parti teşkilâtı ve faaliyetleri partinin kaderine bağlı onun bir bölümü olan bütün örgütler yararlanırlar (5).

Alman Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrası ile ilgili bir diğer husus şudur:

1949 tarihli bu Anayasanın 21 inci maddesinin üçüncü fıkrasında öngörülen tatbikat kanununun (Siyasi Partiler Kanununun) hazırlıkları epey uzamış ve ancak 1967 yılında böyle bir kanun çıkarılmıştır. İşte, bu kanun çıkarılmadan önce Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası gereğince partilerin kapatılmalarına karar verilip verilmeyeceği mesele teşkil etmiştir.

Alman Federal Anayasa Mahkemesi gerek 1952 ve gerekse 1956 yıllarında verdiği iki kararında da söz konusu hükümlerin Partiler Kanununun çıkarılmasından önce de uygulanabileceğine hükmetmiştir (6).

Alman Hukukunda partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılabilmesi ile ilgili bir kısım hükümler Alman Federal Anayasa Mah-

(5) Bkz.: BVerGE, II, 78.

(6) BVerGE, V, s. 104.

kemesinin Teşkilât Kanunu olan 12.3.1951 tarihli Kanunun (7) m. 43 - 47 arasındadır. Bundan başka, 7.5.1956 tarihli Federal Seçim Kanununun m. 22 ve m. 28/5'te bu konuda hükümler vardır.

II — Türk Anayasası m. 57 ve 19/son fıkra

Anayasamızın siyasî partilerin kapatılması konusundaki hükümleri, yukarda incelemiş bulunduğumuz 1949 tarihli Alman Anayasasından mülhemdir. Alman Anayasasının 21 inci maddesi (8) Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihatları gözönünde bulundularak ıslâh edilmiş ve ülkemizdeki siyasî tecrübelerin ışığında tamamlanarak alınmıştır (9).

Tıpkı Alman Anayasasının hazırlık çalışmalarında olduğu gibi 1961 Anayasamızın konuyla ilgili hükümlerinin düzenlenmesinde de önceki rejim döneminde yani 1950 ile 1960 yılları arasında «geçirdiğimiz tecrübeler» önemli bir rol oynamıştır. Zaten, Anayasamızda yer alan her maddenin, her hükmün bu yıllar arasında yaşanmış bir geçmişi vardır. İşte, 57 nci maddenin Gerekçesi bu gerçeği şöyle anlatmaktadır :

«Siyasî partiler gibi Devlet hayatında büyük rolü ve önemi olan teşekküllerin, herhangi bir dernekle aynı hükme tâbi olması, ne ihtiyaçlara ve ne hukuk esaslarına uygun düşer. Bu sebeple siyasî partilerin tüzüklerini, faaliyetlerini ve işleyişlerini ilgilendiren hükümlerin, kanunla ayrıca düzenlenmesi zarureti vardır. Hele demokrasi prensiplerine aykırı düşer: partilerin kapatılması esası, Anayasa ile konulduktan sonra, suçların kanuniliği prensipi, ne yolda hareket edişin demokratik olmadığına da kanunda belirtilmesini gerektirir - Siyasî partilerin bir sulh mahkemesi tarafından değil, Devlet hayatında en önemli kararları vermeğe yetkili en yüksek mahkeme tarafın-

(7) BGBl, I, 243.

(8) Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddesi hükümlerinden yararlanılmıştır.

(9) Bkz.: ERNST E. HIRSCH: Die Verfassung der türkischen Republik. Alfred Metzner Verlag. Frankfurt am Main-Berlin 1966, s. 70, 74, 124 vd.

dan kapatılabilmesi, onların arzettiği önemin tabii neticesidir.» (10).

1961 Anayasası, siyasi partilerin kapatılması şartlarını birer birer göstermiştir. Bu hususlar m. 19/son fıkra ile 57 nci maddenin birinci ve son fıkralarında yer almaktadır. Buna göre:

- a) Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandıran veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını veya dince kutsal sayılan şeyleri istismar eden ve kötüye kullanan;
- b) Tüzükleri, programları ve faaliyetleri insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine uygun olmıyan;
- c) Tüzükleri programları ve faaliyetleri Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun bulunmıyan; **s i y a s i p a r t i l e r**, Anayasa Mahkemesince kesin olarak kapatılır.

İşte, Anayasa; iki maddesindeki hükümlerle partilerin kapatılması şartlarını bu şekilde birer birer göstermiş bulunmaktadır.

Kapatma sebeplerinin ayrıntıları ise Anayasaya göre iki yıl içinde çıkarılması gereken, fakat gecikme ile 13.7.1965 tarihinde 648 sayılı kanun olarak kabul edilen «Siyasi Partiler Kanun» unda gösterilmiştir. Bu hükümler, aşağıdaki paragraflarda incelenecektir.

Bütün bu hükümlerin gayesi, Alman Anayasasının incelemiş bulunduğumuz 21 inci maddesinin kabul sebebinden ilham alınarak şöyle açıklanmıştır:

«Devlet hayatında olağanüstü bir role sahip olan siyasi partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahrip edici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin seyirci kalamıyacağı âşikârdır. Bu sebeptendir ki, Tasarıda, yeni Alman Anayasasında olduğu gibi. Devlete veya demokratik nizama cephe alan partileri kapatma esası kabul edilmiştir. İnsan

(10) Anayasanın 57 nci maddesinin hazırlık çalışmaları ve ilgili bibliyografya için bakılabilir: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası şerhi ve uygulaması, İstanbul 1969, s. 138 vd. gösterebilir.»

Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasında da aynı esas, hürriyeti tahribe müncer olan bir hürriyetin tanınmamış olduğu ifade edilmek suretiyle benimsenmiştir.»

Şu hususu da tespit etmeliyiz ki, SPK nun yürürlüğe girdiği 16 Temmuz 1965 tarihine kadar Anayasanın parti kapatma konusundaki hükümleri herhangi bir dâvada uygulanmamıştır. Yetkisiz kişilerin Anayasa Mahkemesine parti kapatma konusunda yaptıkları başvurular da bu mahkemece reddedilmiştir (11).

SPK yürürlüğe girdikten sonra, bu kanunun 113 üncü maddesine aykırı davranışı sebebiyle şimdiye kadar ilk defa olarak İşçi - Çiftçi Partisi, aynı maddenin son fıkrası gereğince Anayasa Mahkemesince kapatılmıştır (12). 19.5.1971 günü Millî Nizam Partisi ve 20.7.1971'de Türkiye İşçi Partisinin kapatılmasına karar verilmiştir.

1961 Anayasamızın partilerle ilgili olarak getirdiği hükümleri ve uygulamasını böylece inceledikten sonra SPK da ayrıntıları ile düzenlenmiş bulunan parti kapatma sebeplerine geçebiliriz. Şimdi den şunu belirtmek isteriz: SPK da yer alan parti kapatma sebepleri, Anayasanın m. 19/son fıkrası ile 57 nci maddesindeki hükümlerin esas itibariyle tekrarından ibarettir. Şöyle ki:

Anayasada müspet bir ifade ile düzenlenen parti kapatma sebepleri, SPK da başka bir ifade ile tekrarlanmıştır. Yani bu kanunda, partilerin hangi amaç ve ilkelere uygun hareket ettikleri takdirde kapatılmıyacakları açıklanmaktadır (13).

(11) Bu hususta bkz.: AnyMK., 11.3.1963, 963/37 E., 963/54, K. RG.: 8.6.1963-11423; AnyMK., 10.7.1963, 963/276, 963/183, RG.: 16.10.1963-11532; AnyMK., 7.11.1962, 35/75, RG.: 14.12.1962-11282.

(12) Bu kapatma kararı 15.10.1968 tarihinde verilmiştir E. 968/31, 968/44, RG. 30.12.1968-13088.

(13) Bu hususu Geçici Komisyon Sözcüsü şöyle açıklamıştır: «Bu hükümde (Anayasanın 57 nci maddesinin 1 inci fıkrası) partiler bunlara aykırı olarak hareket edemezler demiyor Anayasa. Partiler, bu amaçla ve ilkelere uygun olarak hareket etmek zorundadır diyor. Partilere sadece menfi bir çekinme mükellefiyeti yüklemiyor. Müspet olarak illâki bu istikamette hareket edemezsiniz ey partiler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içinde faaliyette bulunmak istiyorsanız, diyor. İşte Siyasî Partiler Kanunda parti üyelerine tahmil edilen mükelleffiyetin kaynağı bu hükümdür (MMTD., c. 39, s. 304)».

2. § — PARTİ KAPATMA SEBEPLERİ

Siyasî partiler aleyhine kapatma dâvalarına Anayasa Mahkemesince bakılacağı Any. m. 19/son fıkra, 57/1. ve 4 üncü fıkralarından başka SPK ile Anayasa Mahkemesi Kanununda belirtilmiştir. SPK m. 108'de ve Anayasa Mahkemesi Kanununun 20 nci maddesinin 4 sayılı bendinde bu hususta hüküm vardır.

Şimdi inceleyeceğimiz kapatma sebeplerinin tamamen Anayasanın 57 nci maddesinin Gerekeçe'sinden ilham alınarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Böylece SPK da kapatma sebepleri ayrıntıları ile belirtilmiş bulunmaktadır. Bu kadar ayrıntılı bir düzenleme yapılmasının şu gerekçeye dayandırılmıştır :

«Her ne kadar suç ancak gerçek kişiler tarafından işlenebilir ve ceza da ancak gerçek kişilere verilebilirse de, tüzel kişiler hakkında kaza organlarınca alınan faaliyetten men ve - tüzel kişiliğin tamamen ortadan kalkmasını gerektiren kapatma gibi tedbirlerin de, suçların kanuniligi prensipine müşabih bir prensip dairesinde tanzim edilmeleri gerektiği âşikârdır. Aksi takdirde, *tüzel kişilerin ciddi bir teminatı olmayacağı şüphesizdir*» (14).

I — SPK nun Dördüncü Kısımına Aykırılık Sebebiyle Kapatma

İşte yukardaki bu görüşten hareket edilerek, hangi fiiller dolayısıyla parti tüzel kişiliğinin ilzam edilmiş olacağı ayrıntıları ile gösterilmek istenmiştir. Kapatma sebepleri arasında SPK nun dördüncü kısmındaki hükümlere aykırılıklar en geniş yeri tutmaktadır. Aşağıda bu aykırılıklar birer birer ele alınacaktır:

Bütün bu aykırılık hallerinde parti hakkında kapatma kararı verilmesi bâzı şartlara bağlanmıştır. SPK nun 111 inci maddesine göre Anayasa Mahkemesince kapatma kararı:

a) Parti tüzüğünün veya programının yahut partinin faaliyetlerini düzenleyen ve yetkili parti organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının SPK nun 83 ile 107. maddeleri arasında yer alan maddeler hükümlerine aykırı olması; veya

b) Parti genel kongresince yahut merkez karar organı veya

(14) Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 649, s. 5.

merkez yönetim organı veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grupların genel kurallarınca SPK nun 83 ile 107. maddelerine aykırı karar alınması yahut genelge veya bildirimler yayınlanması durumlarında verilir.

Görülüyor ki, SPK da hangi hükümlere hangi parti organlarının uymamaları halinde kapatma kararı verileceği gösterilmektedir.

Partinin faaliyetlerini düzenlemek üzere çıkardığı kendi mevzuatın (Tüzük, yönetmelik vb.) SPK nun 83 ile 107 nci maddelerine aykırılık arzemesi halinde, o siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi, kapatma kararı verecektir. Bunun gibi, genel kongre, merkez karar ve yönetim organı ve T.B.M.M. gruplarının genel kurul kararlarının aynı şekilde aykırı olmasının da parti tüPzel kişiliğini ilzam etmesi öngörülmüştür. Bunun dışındaki parti organları ile parti üyelerinin fiillerinin sözü geçen hükümleri ihlâl etmesi hali ise, esas itibariyle partiyi ilzam edici nitelikte kabul edilmiştir. Bu gibi organ ve üyelerin parti tüzel kişiliğini kendi fiilleriyle ilzam edebilmesi için partinin bu fiilleri benimsemiş olduğunun açıkca anlaşılması gereklidir. İşte, SPK nun 111 inci maddesinin üçüncü bendi, belirttiğimiz bu hususu hükme bağlamaktadır:

Partinin genel kongresi, merkez karar organı, merkez yönetim organı, T.B.M.M. gruplarının genel kurulları hariç diğer parti organı, mercii, kurulu, yardımcı kol organı veya bir parti üyesi tarafından SPK nun 83 ile 107. maddeleri arasındaki hükümlere aykırı fiillerin SPK nun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmesi halinde, fiilen işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemişse, Cumhuriyet Başsavcılığı, bu fiili izleyen organ, merci, kurul veya yardımcı kol organına işten el çektirilmesini ve bu fiili işleyen parti üyesi veya üyelerinin sözü geçen organ, merci, kurul veya yardımcı kol organına dâhil olsun veya olmasın partiden kesin olarak çıkarılmasını, ilgili siyasi partinin genel başkanlığından yazı ile ister. İlgili siyasi parti bu istem aleyhine, Parti Yasaklamaları İnceleme Kuruluna, istemi aldığı tarihten başlayarak onbeş gün içinde yazı ile itirazda bulunabilir. Kurulu, bu itiraz üzerine delilleri topladıktan sonra, Cumhuriyet Başsavcılığını, ilgili siyasi partinin temsilcisini ve söz konusu fiili işlediği ileri sürülen parti üyesini ve üyelerini ve — varsa — vekillerini dinler; gereken soruşturmaları doğrudan

doğruya veya kendi üyeleri arasından seçeceği naip veya naipleri eliyle yapabilir; tanık çağırabilir ve SPK da yazılı (m. 32) şartları haiz bilirkişi atayabilir. Kurul, itirazı en çok altmış gün içinde karara bağlar ve kararını ilgili siyasi partinin genel başkanlığına yazıyla bildirir. Kurul bu itirazı reddetmişse, söz konusu, organ, merci, kurul, veya yardımcı kol organlarının işten el çektirilmesine ve fiili işlediği ileri sürülen parti üyesi veya üyelerinin partiden kesin olarak çıkarılmasına, ilgili siyasi partinin yetkili organlarınca, Kurulun yazılı bildirisinin alınmasından başlayarak otuz gün içinde karar verilmediği takdirde, ilgili siyasi parti kapatılır. Hiç şüphesiz, bu kapatma kararını Anayasa Mahkemesi verebilir. Ve Anayasa Mahkemesinin bu kararı verebilmesi SPK nun 110 uncu maddesi gereğince açılacak dâvada, belirtilen fiillerin SPK nun 83 ile 107 nci maddeleri arasındaki hükümlere aykırı nitelikte fiiller olduğunun tespit edilmesi gereklidir.

Görülüyor ki, SPK belirttiğimiz ilgili maddesinde (m. 113/3), partiyi ilzam edici fiillerin hangi şartlarla partinin kapatılmasına müncer olacağını, en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tespit etmektedir. Şu halde, SPK nun dördüncü kısmında (m. 83-107) yer alan hususların bir parti hakkında kapatma sebebi teşkil edebilmesi mümkündür. Kanunun «parti yasaklamaları» deyimini ile nitelendirdiği bütün bu hususlar, kaynakların, Anayasanın başlangıcından ve birçok maddelerinden almıştır. Bunun içindir ki, SPK nun zikrettiğimiz bu maddeleri Anayasanın tekrarı gibidir.

Yazımızın hacmini genişletmemesi bakımından SPK nun bu maddelerindeki hükümleri burada tekrarlamıyacağız.

3. § — PARTİ KAPATMA USULÜ

I — Alman Hukuku Bakımından

A — Federal Anayasa Hükümleri

1949 tarihli Alman Federal Cumhuriyeti Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrasında hangi partilerin Anayasaya aykırı oldukları açıklandıktan soira «Anayasaya aykırılık meselesini Federal Anayasa Mahkemesi çözer» denilmiştir.

Bunun dışında, Alman Anayasasında parti kapatmanın usulü ile

İlgili hiçbir hüküm yoktur. Konuyla ilgili hükümler 12 Mart 1951 tarihli Teşkilât Kanunu ile 27 Temmuz 1967 tarihli Siyasî Partiler Kanununda yer almıştır. Şimdi bu hükümleri nakledeceğiz.

B — Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu, m. 13/2, 43-47

Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun mahkemenin yetkilerini topluca düzenleyen 13 üncü maddesinin ikinci bendi, Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrasına atıfta bulunmak suretiyle «partilerin Anayasaya aykırılığı konusunda» yetkili bulunduğunu belirtmektedir.

Bu yetkinin ne şekilde kullanılacağı ise, aynı kanunun ikinci bölümünde yer alan maddelerde (m. 43-47) açıklanmıştır. «13 üncü maddesinin 2 sayılı bendindeki hallerde usûl» başlığı altındaki hükümler aynen şöyledir:

Madde 43 — (1) Bir partinin Anayasaya aykırılığı hakkında (Anayasa, m. 2-, f. 2) karar verilebilmesi için bunu Federal Meclis, Federal Şûra ve Federal Hükûmetin teklif etmesi gereklidir.

(2) Bir federe (eyalet) hükûmeti, teşkilâtı yalnızca kendi ülkesinde bulunan partiler hakkında böyle bir teklif yapabilir.

Madde 44 — Partilerin ne şekilde temsil edilecekleri hususunda kanunî hükümlere ve gerekirse, tüzüklerine bakılır. Partiyi temsil yetkili olanlar tespit edilemez veya bulunamazsa veya kapatma teklifinin Anayasa Mahkemesine gelmesinden sonra değişirse, temsil yetkisini haiz kimseler olarak, teklife sebep olan fiiller sırasında partinin faaliyetini fiilen yönetenler, kabul edilir.

Madde 45 — Federal Anayasa Mahkemesi m. 44 gereğince temsil yetkisini haiz bulunanlara, belirli bir süre içinde açıklamada bulunma imkânı verir ve sonra parti kapatma hususundaki teklifin kabûle şayan olmadığı veya gerekçesinin yeterli bulunmaması sebepleriyle reddedebileceği gibi, duruşmanın icrası hususunu kararlaştırır.

Madde 46 — (1) Gerekçeli bir teklifin mevcudiyeti halinde, Federal Anayasa Mahkemesi, partinin Anayasaya aykırılığı hususunu tespit eder.

(2) Böyle bir tespit, partinin hukuken veya teşkilât bakım-larından özerk bir bölümüne inhisar edebilir.

(3) Bu tespit, partinin bütünü veya özerk bir bölümünün fes-hi veya bir yedek teşkilâtının kurulması yasağı ile birleştirilebilir. Federal Anayasa Mahkemesi, böyle bir durumda, ayrıca partinin bütününe veya özerk bir bölümünün malvarlığının Federasyo-nunun veya bir federe devletin lehine olmak üzere toplum yararı amacıyla kullanılması için müsaderesine karar verebilir.

Madde 47 — Bu kanunun 38. ve 41 inci maddeieri hükümleri, icabı hale göre ve yukardaki hükümlere uygun bulunduğu nispet-te uygulanabilir (15).

İşte, Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kanunda «kapatma usûlü» ile ilgili hükümler bunlardan ibarettir.

C — Siyasi Partiler Kanunu, m. 32

«Anayasaya aykırı partilerin yasaklanmasının infazı» başlığını taşıyan 24 Temmuz 1967 tarihli Alman Siyasi Partiler Kanununun «altıncı bölümü» ndeki hükümler aynen şöyledir :

Madde 32 — (1) Bir partinin bütününe veya teşkilâtının bir bölümünün Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası gere-ğince Anayasaya aykırılığı tespit hükmünün ve Federal Anayasa Mahkemesi bizzat hükmün infazı ile ilgili öteki (ek) tedbirlerin uygulanması hususunda kanun çerçevesinde gerekli bütün ted-birleri alır. En üst federe mercilerin bu amaçla kamu güvenliği-ni ve düzenini sağlamakla görevli federe mercilere kayıtsız şartsız ve kesin olarak emretme hakkını haizdirler.

(15) Atıfta bulunulan 38 nci maddesi aynen şöyledir: (1) Federal Anayasa Mahkemesi dilekçenin kendisine gelişinden sonra Ceza Usûl Ka-nununa göre elkoyma veya arama kararı verebilir. (2) Federal Anayasa Mahkemesi sözlü duruşmanın hazırlığı için ön soruşturma kararı verebi-lir. Ön soruşturmanın icrası hususunda, esas mesele hakkında karar ver-meğe yetkisi bulunmayan Senatonun herhangi bir hâkimi görevlendirile-bilir.

Atıfta bulunulan 41 nci madde ise aynen şöyledir: «Federal Anayasa Mahkemesi, yapılan bir teklif hakkında karar vermiş bulunuyorsa, yeni teklifin aynı dâvalıya karşı tekrarlanabilmesi yeni vakıâlara dayanılma-sına vâbestedir.

(2) Partinin veya anayasaya aykırılığı tespit edilmiş bir bölümünün uzantısı federe devlet ülkesinin dışına taşıyorsa, Federal İçişleri Bakanı tespit hükmünün yerine getirilmesi ve yetkililer arasında ahengi sağlamak üzere gereken tedbirleri alır.

(3) Federal Anayasa Mahkemesi hükmüne yerine getirilmesini, Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun 35 inci maddesinin 1. ve 2 nci fıkraları gereğince, infazı, bu maddenin yukarıda zikredilen 1. ve 2 nci fıkralardaki hükümlerden farklı bir şekilde düzenlenebilir (16).

(4) İnfazla ilgili bu tedbirlere itiraz ve açılacak iptâl dâvası, yürütmeyi durdurmaz. Açılan idarî dâva, hükmün yerine getirilmesi bakımından esası ilgilendirecek önemde bir meselenin çözümüne müteallik ise, bu takdirde, muhakeme durdurulur. Ve mahkemenin kararı beklenir. Federal Anayasa Mahkemesi, kararında; bizzat tâyin ettiği infaz ile ilgili özel tedbirlerin çeşidi ve uygulama şekli hakkında yapılan itirazları da karara bağlar.

(5) Bir partinin malvarlığına elkonulması (istirdat) halinde 5 Ağustos 1964 tarihli Cemiyetler Kanununun (Federal Kanun Gazetesi, I, s. 593) 10. ile 13 üncü maddeleri arasındaki hükümler kıyasen uygulanır. Yasaklama hususunda yetkili merci, en üst federe makamdır. Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen durumda ise, Federal İçişleri Bakanındır.

Alman Siyasî Partiler Kanununun parti kapatma kararının infazı ile ilgili hükümlerine ayrılan altıncı bölümündeki «yedek teşkilât kurma yasağı» başlıklı 33 üncü madde aynen şöyledir:

Madde 33 — (1) Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası gereğince, Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun 46 ncı maddesine dayanılarak yasaklanan bir partinin Anayasaya aykırı eğilimlerini onun yerine devam ettirmek için (yedek örgüt) veya mevcut örgütleri yedek örgüt olarak kullanmak üzere teşkilât kurulması yasaktır.

(2) Yedek örgüt, partinin kapatılmasından önce mevcut bulunan vahut Federal Mecliste veya federe meclislerin birinde temsil edilen partilerden ise, bu takdirde, Federal Anayasa Mahkeme-

(10) Atıfta bulunulan 35 inci madde aynen şöyledir: «Federal Anayasa Mahkemesi kararında, bunu kimin tenfiz edeceğini tâyin edebilir. Mahkeme istisnâî hallerde infazın ne suretle ve ne şekilde yapılacağını gösterebilir.

si, böyle bir örgütün varlığını kararında tespit eder. Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun 38., 41., 43., 44. maddeleri ile bu kanunun 32 nci maddesi bu durumlarda kıyasen uygulanır (17).

(3) Kapatılan bir partinin yedek örgütü durumunda olan öteki partiler ve Cemiyetler Kanununun 2 nci maddesinin kapsamına giren cemiyetler hakkında Cemiyetler Kanununun 8 inci maddesi kıyasen uygulanır.»

Alman Siyasî Partiler Kanununda parti kapatma usûlü konusundaki hükümler bunlardan ibarettir.

Şu hususu da belirtmek yerinde olur ki, yukarda görüldüğü gibi, Alman kanunlarında siyasî partilerin kapatılması hususunda çeşitli yorumlara elverişli olabilen — ayrıntılı hükümler mevcut değildir. Zaten, bütünüyle 1.1.1969 tarihinde yürürlüğe giren 24 Temmuz 1967 günlü Alman Siyasî Partiler Kanunu çıkarılmazdan önce, bu konudaki hükümler Federal Anayasa Mahkemesi Kanunundaki (m. 43-47) hükümlere inhisar ediyordu.

D — Federal Anayasa Mahkemesi İçtihatları

Alman Hukuku bakımından ayrıntılı hükümlere ihtiyaç bulunmadığını da ifade edebiliriz. Zira, Federal Anayasa Mahkemesi 23 Ekim 1952 ve 17 Ağustos 1956 tarihlerinde aldığı iki ayrı kararla iki siyasî partinin kapatılmasını kararlaştırmış (18) ve bu kararlarda parti kapatmaya müteallik bütün hususlarda Federal Anayasa Mahkemesinin Mevzuattaki boşlukları doldurucu görüşü (içtihatı) açıklanmıştır. Esasen, bu kararlardan sonra tedvin edilip yürürlüğe konulan 24 Temmuz 1967 tarihli Alman Siyasî Partiler Kanununun parti kapatma kararının infazı konusundaki yukarda belirttiğimiz hükümleri, söz konusu kararlardan mülhemdir.

(17) Atıfta bulunulan Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun ilgili maddeleri yukarda 3. §, I. A'da nakledilmiştir.

(18) Bu kararlardan ilki (Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts = Federal Anayasa Mahkemesi Kararları, c. II. s. 1-79); ikincisi, (Aynı dergi, c. V, s. 85-393'te) yayınlanmıştır. Her iki kararın gerekçeleriyle hüküm fıkraları olarak çevrilmiştir (Bkz.: «Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Siyasî Parti Kapatma Konusunda İki Kararı», MHAD., Yeni Seri Yıl: 4, S. 6).

II — Türk Hukuku Bakımından

A — Anayasa Hükümleri

Vicdan ve din hürriyetine aykırı şekilde dince kutsal sayılan şeyleri istismar eden partilerin Anayasa Mahkemesince kapatılacağı Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasında açıklanmıştır. Diğer kapatma sebeplerinin mevcudiyeti halinde Anayasanın 57 nci maddesi, partilerin yine Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasını öngörmektedir (Any. m. 57/1. 4). Bunun dışında hiçbir yargı organı veya merci böyle bir yetkiyi haiz değildir.

Şu halde, «demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkeleri» ne, «Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği» esasına ve lâikliğe aykırı fiillerin işlenmesi halinde parti kapatmaya ancak Anayasa Mahkemesi yetkilidir.

Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler (ajans bültenleri dahil) 22 nci maddenin son fıkrasında belirtilen fiillerden mahkûm olma durumunda mahkeme kararıyla kapatılabilir. Buradaki mahkeme deyimine, hiç şüphesiz, «Anayasa Mahkemesi» de dahildir.

İşte, Anayasamızın partilerin ve onların faaliyetlerini benimsiyen yayın organlarının kapatılması ile ilgili hükümlerinin özeti bundan ibarettir. Bu hükümler arasında, kapatma usûlü konusunda hiçbir açıklık mevcut değildir. Kapatma prosedürünün düzenlenmesi, Alman Federal Anayasasının 21 inci maddesinin ikinci fıkrasında olduğu gibi, kanuna bırakılmıştır.

Anayasanın 148 inci maddesinin ikinci fıkrasındaki hüküm, parti kapatma dâvalarını da kapsar. Bu maddede, Mahkemenin «yargılama ve çalışma usûlü» sadece kanunların ve T.B.M.M. İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetlemek hususlarında ne şekilde düzenleneceği açıklanmıştır. Anayasanın değişik. 147 inci maddenin ikinci fıkrasında — siyasi partilerin kapatılması ve yüce divan sıfatıyla bakılan dâvalar hariç olmak üzere — Anayasa Mahkemesinin diğer işleri dosya üzerinde inceleyeceği belirtilmiştir. Zaten derneklerin kapatılmasına taallük eden dâvaların «duruşma»lı cereyan etmesi genellikle kabul edilmiş bir hukuk kuralı oluşu aksine bir yorumu gerektirmez (19). 57 nci maddede «siyasi partilerin kapatılması hakkındaki dâvalardan» söz edildiğine göre bu ka-

bil dâvaların mutlaka «duruşmalı» yapılması gerekiyordu (20). Anayasanın 148 inci maddesinin ikinci fıkrasının ilk cümlesi bu görüşe uygun olarak düzenlenmiştir (20a).

B — Anayasa Mahkemesi Kanunu, m. 20 ve 32

Alman Federal Anayasa Mahkemesinin, yukarda naklettiğimiz 13 üncü maddesinde olduğu gibi, Türk Anayasa Mahkemesinin teşkilâtını görev ve yetkilerini düzenleyen Kanununun 20 nci maddesinde mahkemenin görev ve yetkileri topluca gösterilmiştir. Buna göre, «siyasî partilerin kapatılması hakkındaki bütün dâvalar»a Anayasa Mahkemesinde bakılır. (AnyMK., m. 20/4).

İşte bu hükmün kaynağı, Anayasanın 19. ve 57 nci maddeleridir.

Anayasa Mahkemesi Kanunda, siyasî partilerin kapatılması ile ilgili öteki hükümler 32 nci maddede yer almıştır. «Siyasî partiler hakkındaki dâvalar» başlığını taşıyan bu maddede aynen şöyle denilmiştir :

«Bu kanununun 20 nci maddesinin 4 üncü bendi gereğince, siyasî partilerin kapatılması hakkında açılan dâvalarda Ceza Muhakemeleri Usûlü uygulanır. — Bu dâvalara duruşmalı olarak ve Cumhuriyet Başsavcısının huzuru ile bakılır (21).»

İşte, Anayasa Mahkemesi Kanunda parti kapatma dâvaları ile ilgili olarak öngörülen usûl budur. Bu dâvalar bakımından, ilke olarak, Ceza Muhakemeleri Usûl Kanununa atıfta bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin memleketimiz için henüz denenmiş yeni bir müessese olduğu görüşünden hareket edilerek, bu alanda kapsayıcı bir düzenlemeye gidilmemiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kabil dâvalarda karşılaşacağı usûl meselelerini içtihad yoluyla çö-

(20) Aksi Yönde, AnyMK. 6.5.1971. 27/50, RG.: 22.10.1971-13994, s. 10.

(20a) Söz konusu hüküm 20.3.1972 günü yürürlüğe giren 1699 sayılı Kanunla (RG.: 20.3.1973) e getirilmiştir.

(21) Anayasa Mahkemesi Kanununun 32 nci maddesinde ve SPK. m. 108'de yer alan siyasî partilerin kapatılması dâvalarının duruşmalı olarak görülmesine ilişkin hüküm Any. m. 143'e aykırı olduğundan Any. M. nin 6.5.1971 tarihli ve 27/50 sayılı kararı ile iptal edilmiştir (Bkz.: RG.: 22.10.1971-13994, s. 10). Yukarda (20a) dipnotunda sözü edilen Anayasa değişikliğinden sonra bu iptâl kararının hiçbir hukukî değeri kalmamıştır.

zebileceği söz konusu kanunun hazırlık çalışmalarının incelenmesinden anlaşılmaktadır (22).

Kanun koyucunun bu görüşünden vazgeçtiği daha sonra çıkarılan SPK daki hükümlerden anlaşılmaktadır. Nitekim, bu kanunun 108 ile 115 arasındaki maddelerinde usûl hükümleri de yer almaktadır.

Şimdi, işte bu hükümlere geçiyoruz.

C — SPK. m. 108-115

Siyasî Partiler Kanununun beşinci kısmı «siyasî partilerin kapatılması» başlığını taşımaktadır. Bu kısmın ilk maddesinde Anayasanın 19. ve 57 inci maddeleriyle Anayasa Mahkemesi Kanununun yukarıda sözünü ettiğimiz 32. ve 35 inci maddelerine uygun olarak hükümler konulmuştur. SPK nun bu kısmındaki öteki maddelerde kapatma usûlü konusunda bâzı hükümler daha yer almaktadır.

Bu hükümleri ilerde inceleyeceğiz. Şimdiden şunu belirtelim ki, SPK da kapatma usûlünün üç şekilde işleyebilmesi öngörülmüştür:

Birincisi, SPK nun dördüncü kısmına aykırılık (m. 83-107) halinde dâva açılması; ikincisi ise, yine SPK nun 112 nci maddesinde yazılı olduğu üzere «kanunsuz siyasî faaliyetlere mihrak olma sebebiyle dâva açılmasıdır. Bunlardan başka, SPK nun 113 üncü maddesinde şartları belirtildiği üzere «diğer sebeplerle dâva açılması» imkân dahilindedir.

Görülüyor ki, SPK nun öngördüğü kapatma usûlü üç şekilde işleyebilmektedir.

Böylece mevzuatımızda parti kapatma usûlü ilgili hükümleri mukayeseli olarak incelemiş bulunuyoruz.

(22) Hükümet Teklifinde konumuzla ilgili olarak daha ayrıntılı hükümler yer alıyordu. Tasarının Millet Meclisinde müzakeresinde bu hükümlerden bir kısmı çıkarılmıştır. Bkz.: MMTD., c. 4, s. 51, 10.4.1962 tarihli ve 72 nci Birleşim; CSTD., 19.4.1962 tarihli ve 53 üncü Birleşim (Bu hususta bilgi için bkz.: TIKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Şerhi ve Uygulaması — Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte — İstanbul 1969, s. 283.).

SONUÇ

Siyasî partilerin kapatılması ile ilgili hükümler ilk defa Alman Anayasasında yer almış ve Federal Anayasa Mahkemesinin iki içtihadı gözönünde bulundurularak ilke olarak 1961 Anayasamıza alınmıştır.

Alman Anayasasının 21 inci maddesi gereğince partilerin kapatılabileceği haller şunlardır: Birincisi, «Almanya Federal Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye sokmak»; ikincisi «Hürriyetçi demokratik düzeni ihlâl etmek veya yoketmek». İşte bu iki hususta, taraftarlarının tutum ve davranışlarıyla faaliyet gösterdiği anlaşılan siyasî partiler anayasaya aykırıdır.

Alman Federal Anayasa Mahkemesi bu esasları şöyle yorumlamıştır: Bir siyasî partinin kapatılmak suretiyle siyasî hayatın dışına atılabilmesi «hür demokratik düzeninin en yüksek prensiplerini reddetmesi» halinde düşünülmelidir. Bunun için yalnız maksat unsuru yeterli değildir, bazı fiillerin varlığı da şarttır. Burada Burada Ceza Kanununun 81 inci maddesi kapsamına giren somut bir teşebbüs aranmaz. Buna karşılık, bir siyasî partinin amacının mevcut düzene karşı mücadeleye tevcih edilmesi gereklidir.

Yine Federal Anayasa Mahkemesine göre, bir parti anayasaya aykırı maksatlarını, yakın bir gelecekte gerçekleştirme imkânını normal ölçülerle haiz olmasa bile, Anayasanın 21 inci maddesinin ikinci fıkrası anlamında Anayasaya aykırıdır.

İşte, 1961 Anayasamızın parti kapatma konusundaki hükümleri (m. 19/son fıkra ve m. 57) Alman Anayasasının 21 inci maddesinden belirttiğimiz içtihadlar gözönünde bulundurularak ıslâh edilmiş ve ülkemizin ihtiyaçları düşünülerek alınmıştır.

Nitekim, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün ve insan haklarına dayanan demokratik lâik Cumhuriyetimizin korunması amacı yanında Anayasanın 29 uncu maddesinde özel olarak belirtilen millî güvenliği koruma «kamu düzeni» ve «genel ahlâk» sebepleri siyasî partiler için de birer kapatma sebebidir. Zira, kanun koyucu, bu husustaki düzenlemeyi SPK ile yaparken siyasî partilerin birer dernek oldukları görüşünden hareket etmiştir. Bu düşünüş bizce yerindedir. Nitekim, Alman SPK nun ikinci maddesinde parti tarifi yapılırken bunların birer dernek oldukları açıkça belirtilmiştir.